

חמץ המבוטח בפסח

חמץ המבוטח בפסח

פרק א: בעלות חברת ביטוח על חמץ מבוטח

פרק ב: תביעת חברת ביטוח על חמץ שנשרף בפסח

פרק ג: קבלת דמי ביטוח חמץ שנשרף בפסח

פתיחה

במאות השנים האחרונות, כאשר ביטוח נכסי דלא נידי ומטלטלין, הפך לנחלת הכלל, דנו הפוסקים בהשלכות ההלכתיות הרבות הנובעות מכך, ואחת מהן היא דינו של חמץ המבוטח בפסח. הדברים אמורים בנדון חמץ מבוטח שנמכר לנכרי בערב פסח, ובימי החג פרצה שריפה והחמץ ניזוק, ולאחר הפסח מבקשים בעליו של החמץ לתבוע את חברת הביטוח שתחזיר את דמי החמץ שנשרף. אולם כתוצאה מהמכירה, בימי הפסח, החמץ נמצא **בבעלות הנכרי** שקנאו ולא בבעלות היהודי שביטח אותו, ואילו בפוליסת הביטוח מתחייבת חברת הביטוח לשלם רק עבור נזקים שנגרמו **לרכושו של המבוטח**, ולפיכך לכאורה אין כל זכות לבעלים היהודי של החמץ לתבוע מחברת הביטוח תשלומים עבור נזקי רכוש שאינו שלו.

ואכן, בערב פסח תשס"ב, פרסמה חברת הביטוח 'איילון' תכנית מיוחדת לתשלום עבור נזקים שנגרמו לחמץ מבוטח שנמכר בפסח, ללא גביית פרמיה נוספת מהמבוטחים. בעקבות הפרסום, ביקשתי מבן דודי מר נגה רחמני, המשנה למנכ"ל החברה, פרטים נוספים אודות התכנית, וקיבלתי ממנו את המכתב דלקמן:

לפני אחת עשרה שנה עלה בדעתי כי יתכן ויש בעיה הלכתית, בכל הקשור לביטוח תכולה של חמץ, והיכולת של אדם/מבוטח להגיש בקשה לתגמולי ביטוח בגין רכוש חמץ שנשרף/התכלה במהלך הפסח, בעת שהיה מכור לאינו יהודי.

הבעיה המתלווה לסוגיא של ביטוח חמץ בפסח היא דרישת 'זיקה ביטוחית', דהיינו מערך הביטוח בישראל מתבסס על התשתית האנגלית, וגם החוק דורש קיום "זיקה" של הרכוש המבוטח לאדם המבטח/בעל-הפוליסה. בישראל על פי החוק יש "פוליסה תיקנית" אחידה, שהוציא המפקח על הביטוח. בפוליסה זו מוגדרת התכולה (contents) שתהא מבוטחת: "כל דבר וחפץ הנמצאים בדירה, למעט הנמצאים בגינה, בחדר מדרגות, על גדרות או על דרכים מרוצפות שהינם חלק מהדירה, והינם **בבעלותם, בחזקתם או באחריותם של המבוטח או בני משפחתו**". מהנ"ל משמע, כי חמץ שנמכר לנכרי אינו חלק מהתכולה.

בביטוח עסקי (חנות/מפעל/מחסן) יש התייחסות רק ל"רכוש העסק". וגם בהקשר זה חמץ כמלאי (stock) אינו מבוטח, אם אינו רכוש של המפעל/עסק.

לסיכום הנ"ל: מצד החוזה הביטוחי (פוליסה - Policy) שבין חברת הביטוח למבוטח, אין כיסוי, ואין כל חובה על חברת הביטוח לפצות את המבוטח בגין רכוש שאינו של המבוטח (כגון חמץ שנשרף בפסח, ושנמכר לאינו יהודי ערב הפסח, וכן למשל – גם לא על רכוש של קרוב משפחה שבא להתארח בבית המבוטח בפסח וארעה שריפה, ולא על חמץ שבמחסן המפעל ואשר נמכר לנכרי).

חמץ המבוטח בפסח

חברות הביטוח, אינן ערוות למצב של "מכירת חמץ" ומשלמות גם עבור חמץ שנמכר לנכרי ע"י המבוטח. הבעיה הינה אצל מבוטח ירא שמים - שתובע פיצוי בגין רכוש אינו שלו וכן מחזק את הטענה ל"הערמה" בביצוע מכירת החמץ. אי לכך בהיותי אז משנה למנכ"ל חברת הביטוח איילון, דאגתי לכך שכל פוליסות הביטוח רכוש שהיו בתוקף באיילון, הורחבו לכלול רכוש חמץ שהמבוטח מכר ושאינו בבעלותו במהלך החג, וזאת למהלך חג הפסח.

לאחר שקראתי את הדברים, התעוררתי לדון האם תוכנית זו אכן נותנת מענה הלכתי ראוי לביטוח חמץ בפסח, הן מצדן של חברות הביטוח, שבמדינת ישראל, רובן ככולן נמצאות בבעלות יהודים [או חברות בחו"ל הנמצאות בבעלות של יהודים], והן מצדו של המבוטח [בישראל ובחו"ל]:

- ראשית, מצד **חברת הביטוח**, איסור 'בל יראה ובל ימצא' נאמר לא רק על חמץ הנמצא **בבעלותו** של יהודי, אלא גם על חמץ שהיהודי **חייב באחריותו** במידה ויאבד או יגנב. ולא זו בלבד, אלא אפילו ללא חיוב אחריות על החמץ, במידה והיהודי **רוצה בקיומו** של החמץ בפסח, אסרו חכמים את ההנאה מהחמץ בפסח.

ומאחר והחמץ **נמצא באחריות** חברת הביטוח אשר **רוצה בקיומו** של החמץ, וזאת כדי שלא יהיה צורך לפצות את המבוטח, נשאלת איפוא השאלה, כיצד מותר לחברת הביטוח לבטח חמץ בימי הפסח.

- שנית, גם מצד **המבוטח**, יש לדון בטענתו של בן דודי, שאילולא התכנית שהציע "יש בעיה אצל מבוטח ירא שמים שתובע פיצוי בגין רכוש שאינו שלו, וכן מחזק את הטענה ל"הערמה" בביצוע מכירת החמץ". ומאידך יש להבין, מה התועלת בתכנית המאפשרת קבלת פיצוי מחברת הביטוח על החמץ שנגנב או שאבד - מדוע אין בכך **הנאה מאיסור חמץ בפסח** (עי' בשו"ע או"ח סי' תמז סע' א).

פרק א: בעלות חברת ביטוח על חמץ מבוטח

חיוב אחריות

א. "חברת ביטוח" היא חברה המבטיחה פיצוי כספי ללקוחותיה במידה ונגרמו נזקים להם או לנכסיהם, בתמורה לתשלום "דמי הביטוח". במבט ראשון, נראה כי לחברת הביטוח יש "**חיוב אחריות**" כלפי לקוחותיה, כשומר המקבל שכר כדי להיות אחראי על שמירת נכסים, המחויב בתשלום הנזקים שנגרמו לנכסים שבאחריותו.

והנה במסכת פסחים (ה, ב) מובא ציווי של רבא לבני מחוזא "בעירו חמירא דבני חילא מבתייכו, כיון דאילו מיגנב ואילו מיתבר ברשותיכו קאי ובעיתו לשלומי, כדילכון דמי ואסור". רבא ציווה על בני מחוזא, להוציא מבתיים את חמצם של חיילי המלכות הנכרים שהתאכסנו אצלם, כי אם יגנב או יאבד חמץ זה, הרי הוא ברשותם ויתבעו לשלמו, ולכן יש להחשיבו כחמצם, ואסור להם להחזיקו בפסח. ומבואר, כי איסור "בל יראה ובל ימצא" נאמר לא רק על חמץ שבבעלות היהודי, אלא גם על חמץ שהיהודי חייב באחריותו. וכן נפסק בשו"ע (או"ח סי' תמ סע' א) "אינו יהודי שהפקיד חמצו אצל ישראל, אם הוא חייב באחריותו מגניבה ואבדה, בין שהוא בביתו בין שהוא בכל מקום ברשותו חייב לבערו".

חמץ המבוטח בפסח

לאור זאת דן ידידי רבי שמואל אליעזר שטרן, בספרו שביבי אש (סימן טז) "האם חברות הביטוח הישראליות עוברות על החמץ המבוטח אצלם באיסור בל יראה דאורייתא, או לאו. והנה לפום ריהטא פשוט וברור דאינהו קעברי בלאו דבל יראה ובל ימצא מן התורה, **כיון דהחמץ קאי באחריות דילהון** וקאי ברשותיהו אף לענין אחריות אונסין, ובכהאי גוונא אליבא דכו"ע חשיב ברשותא דידהו לענין בל יראה ובל ימצא, וכהא דאיתא בגמרא פסחים (ה, ב) דבחמץ של נכרי שהוא באחריות הישראל עובר עליו הישראל בבל יראה ובל ימצא, וכן הוא בשו"ע או"ח סי' ת"מ סעי' א".

אולם לאמיתו של דבר, אם נדון את חברת הביטוח כ"מקבלת אחריות" על החמץ המבוטח, השאלה היא לא רק על **החברה המבטחת** - האם יש איסור בל יראה באחריות על החמץ המבוטח, אלא גם על הבעלים של החמץ **המבטחים** את החמץ - מדוע אין לחשוש שהחמץ שנמכר לנכרי כדת וכדין, נחשב כ"חמץ שעבר עליו הפסח" היות וקבלת האחריות מחייבת את ביעורו, וכפי שהעיר רבי אהרן יוסף בריזל (קובץ בית אהרן וישראל, כרך קלג עמ' קלד) "עצם הדמיון שדימו הרבנים חברת ביטוח לשומר שקיבל פיקדון, לענ"ד אי אפשר כן, דאם כן נפל פיתא בבירא, וכל החמץ שלנו יאסר אחרי פסח, כי הרי כל המאפיות של חמץ והמפעלים של חמץ מבטיחים את סחורתם על ידי חברות ביטוח שבבעלות ישראל. ואם כן אף שמכר בעל המפעל את חמצו בערב פסח לנכרי, מכל מקום הרי הוא תחת אחריותו של חברת ביטוח מישראל, ואם נדמותם לשומרים הרי הם עוברים בבל יראה ובל ימצא, כדין חמצו של עכו"ם שישראל קיבל עליו אחריות, ואם כן **נאסר כל החמץ אחר הפסח**".

[והיה מקום לומר, שאיסור בל יראה על חמץ שבאחריותו נאמר רק על חמץ הנמצא **ברשותו**, כמדויק בלשון השו"ע "אם הוא חייב באחריותו מגניבה ואבדה, **בין שהוא בביתו בין שהוא בכל מקום ברשותו**, חייב לבערו", ובנדון דידן לכאורה החמץ אינו נמצא ברשות חברת הביטוח, כפי שכתב בספר שערים מצוינים בהלכה (סימן קיד הערה כט) "אם יש לו עסק בחברת ביטוח שהוא מקבל אחריות ובטחון על נכסים של אחרים ויש בם חמץ, כיון שאינו בביתו אין עליו איסור חמץ". אולם הוא דחה סברא זו, משום "שהבית שהחמץ שם גם כן באחריותו עליו, דאפשר דעל ידי זה נחשב שאחריות של חמץ בביתו". והיינו שבדרך כלל, הביטוח אינו רק על **הרכוש** בלבד אלא גם על **המקום** שבו נמצא החמץ, ולפי זה החמץ נמצא לאמיתו של דבר ברשות חברת הביטוח].

האם איסור בל יראה בקבלת אחריות על חמץ נאמר רק בשומר המקבל אחריות בשמירתו

ב. הרמב"ם והראב"ד (הלכות חמץ ומצה פ"ד ה"ד) נחלקו, האם קבלת אחריות על חמץ מחייבת בביעורו, רק כשקבלת האחריות היתה מרצון או גם בקבלת אחריות באונס. לדעת הרמב"ם: "נכרי אנס שהפקיד חמצו אצל ישראל, אם יודע הישראלי שאם אבד או נגנב מחייבו לשלמו וכופהו **ואונסו** לשלם, **אע"פ שלא קיבל אחריות**, הרי זה חייב לבערו. שהרי נחשב כאילו הוא שלו **מפני שמחייבו האנס באחריותו**". ומבואר בדבריו שגם קבלת אחריות שלא מרצון, מחייבת לבערו.

אולם הראב"ד השיג על הרמב"ם: "אמר אברהם, דבר זה הוציא ממאי דאמר להו רבא לבני מחוזא בעירו חמירא דבני חיילא כיון דאילו מיגניב ברשותיכו הוא כדידכו דמי. ונדמה לו שזה האחריות מן האנס הוא, ועל כרחם היה. ואם כן במוצאי הפסח איך היה נמצא שהיה אומר להם רב נחמן פוקו ואייתו לן חמירא דבני חיילא [צאו והביאו מהחמץ של חיילי המלכות], והלא נשרף היה כשלהם. אלא ודאי לא היה אונס בדבר כלל, ויכולים היו להחזירו לשמירת עצמן כשירצו, וערב פסח החזירה להם, ומוצאי פסח נטלוהו מהם, והתשלומין שהם מן האונס אינן כדין אחריות". הראב"ד הבין מדברי רבא שחייב את בני

חמץ המבוטח בפסח

מחוזא לבער את חמצם של חיילי המלכות שהתאכסנו בביתם והכריחו אותם לקבל את האחריות על חמצם, שהרמב"ם למד שגם קבלת אחריות שלא מרצון מחייבת לבערו. ועל כך הקשה הראב"ד מדברי רב נחמן שביקש לאכול מחמץ זה, ואם נאמר שקיבלו עליו אחריות והתחייבו בביעורו, כיצד הותר לאכול לאחר הפסח. ולכן סבר הראב"ד, שחיילי המלכות לא הכריחו את בני מחוזא לשמור על חמצם, והם יכלו לא לקבל עליו אחריות. ואכן, בערב פסח בני מחוזא הוציאו את החמץ מרשותם והחזירוהו לחיילי המלכות, ולכן כאשר נטלוהו בחזרה במוצאי הפסח, היו מותרים לאכול. ויוצא מדבריו, שאין חובה לבער חמץ שקיבל עליו אחריות באונס.

ונראה כי הרמב"ם והראב"ד נחלקו האם איסור בל יראה בקבלת אחריות על חמץ נאמר רק בשומר המקבל אחריות בשמירתו. לדעת הראב"ד, הסיבה לכך שאין חובה לבער חמץ שקיבל עליו אחריות באונס היא, בגלל שאיסור בל יראה נאמר רק בשומר המקבל אחריות בשמירתו, ולכן כשנאנס לקבל אחריות על החמץ, אינו "שומר" המתחייב בקבלת האחריות על החמץ. ברם לדעת הרמב"ם, איסור בל יראה נאמר גם בשומר המקבל אחריות בשמירתו כנגד רצונו, ולכן גם קבלת אחריות שלא מרצון, מחייבת לבערו.

בש"ע (או"ח סי' תמ סעי' א) הובאו שתי הדעות להלכה: "ויש אומרים שאפילו אינו עליו אלא שומר חנם שחייב בפשיעה, חייב לבערו, ואפילו אם אינו חייב באחריותו בדין אלא שידוע שהאינו יהודי אלם ויכפהו לשלם אם יאבד, חייב לבערו, ויש חולקים". הדעה הראשונה היא שיטת הרמב"ם, שגם קבלת אחריות שלא מרצון, מחייבת לבערו. והדעה השניה היא שיטת הראב"ד, וכדברי המשנה ברורה (ס"ק ט) "ויש חולקים דכיון שהישראל לא קיבל עליו אחריות והוא פטור מדין התורה ומדין המלכות, אין החמץ נחשב כשלו על ידי כפיית העכו"ם". ובמשנה ברורה הכריע "ומכל מקום העיקר כדעה הראשונה", והיינו כשיטת הרמב"ם.

ולכאורה היה נראה כי השאלה, כיצד מותר לחברת הביטוח לבטח חמץ בפסח, תלויה במחלוקת הרמב"ם והראב"ד. לדעת הראב"ד, שאיסור בל יראה בקבלת אחריות על חמץ נאמר רק בשומר המקבל אחריות בשמירתו, לחברת הביטוח אין דין "שומר" על החמץ [אלא רק חיוב תשלומין על הנזקים שיגרמו לו], ולכן אין איסור בל יראה ואין כלל חובה לבער את החמץ המבוטח. ואילו לדעת הרמב"ם, שנפסקה הלכה כמותו, איסור בל יראה לא נאמר רק בשומר המקבל אחריות בשמירתו, וגם קבלת אחריות שלא מרצון מחייבת לבערו, הרי שחברת הביטוח מתחייבת באחריות על החמץ, גם ללא התחייבות להיות "שומר" על חמץ זה, וחברת הביטוח תהיה רשאית לבטח את החמץ.

אולם בדברי רבי עקיבא איגר בהגהותיו על הש"ע (או"ח סי' תמ ס"ק א) מפורש, שאיסור בל יראה בקבלת אחריות על חמץ אינו תלוי כלל בדיני שמירה, אלא רק בקבלת האחריות על החמץ. כאמור לעיל, בש"ע נפסק: "אינו יהודי שהפקיד חמצו אצל ישראל, אם הוא חייב באחריותו מגניבה ואבידה, בין שהוא בביתו בין שהוא בכל מקום ברשותו, חייב לבערו", וכתב רעק"א: "היינו בקיבל עליו בפירוש, דהא קיימא לן אין דין שומרים לנכרי". חיובי "שומרים", על כל פרטי דיניהם, נאמרו רק בישראל ולא בנכרים. בשל כך, חיוב האחריות על החמץ מצדו של הישראל, חייב להיות רק אם קיבל עליו את האחריות בפירוש. ומבואר איפוא, שחיוב האחריות על חמץ אינו תלוי בקבלת חיובי שמירה על החמץ, שהרי אין לנכרים דיני שומרים. ונמצא שגם אם כתוצאה ממכירת החמץ לנכרי פקע חיוב השמירה של חברת הביטוח על

חמץ המבוטח בפסח

החמץ המבוטח, עדיין היא נושאת באחריות על החמץ המבוטח, ואם כן חזרה למקומה השאלה, כיצד מותר לחברת הביטוח לבטח חמץ הנמצא באחריותה בימי הפסח, וצ"ע.

רוצה בקיומו

ג. כפי שהוזכר לעיל, גם ללא **חוב אחריות** על החמץ, יש לברר האם **כשרוצה בקיומו** של חמץ בפסח, אסרו חכמים את ההנאה מהחמץ בפסח.

הלכה זו יסודה בסוגית הגמרא במסכת עבודה זרה (סד, א) בדיני איסור עבודה זרה ויין נסך: "ישראל שהיה נושה בעובד כוכבים מנה, ומכר עבודת כוכבים והביא לו, [או שמכר לו] יין נסך והביא לו, מותר [הממון בהנאה]. אבל אם אמר לו, המתן לי עד שאמכור עבודת כוכבים ואביא לך, [או שמכר לו] יין נסך ואביא לך, אסור. [והקשון] מאי שנא רישא [שהדמים מותרים] ומאי שנא סיפא [שהדמים אסורים]. אמר רב ששת, סיפא משום דהוה ליה כי **רוצה בקיומו**". כלומר, בסיפא, כשהנכרי הודיע ליהודי שימתין עד שימכור את העבודה זרה, הדמים אסורים, כיון שנחשב שהיהודי "רוצה בקיומה" של העבודה זרה, שהרי הוא מעוניין שהעבודה זרה תישאר בשלמותה עד הזמן שימכרנה הנכרי. ומאחר שרוצה בקיומה של העבודה זרה, אסרו חכמים את ההנאה מדמיה.

דין זה הובא להלכה בשו"ע (יו"ד סי' קלג סע' ו) "אפילו אמר לו העובד כוכבים שמור בחנם חבית זו של יין נסך, **אף על פי שפטור אם נשברה או נאבדה**, מכל מקום מיצר הוא אם תשבר או תאבד מתוך שמירתו ורוצה הוא בקיומו ואסור". והיינו שאפילו ללא חוב אחריות על העבודה זרה, אם היהודי רוצה בקיומה, אסרו חכמים את ההנאה ממנה.

והנה מצאנו שאיסור זה נלמד גם לענין חמץ בפסח, וכפי שכתבו התוספות במסכת עבודה זרה (לב, א ד"ה והא) "יש פוסקים דצריך ליזהר שלא לעשות שום תשמיש בכלים הבלועים חמץ בפסח, משום דהוי רוצה בקיומו על ידי דבר אחר". וכן פסקו הטור והשו"ע (או"ח סי' תנ סע' ז) "אסור להשכיר כלי לעכו"ם בפסח שיבשל בהם חמץ, מפני שרוצה בקיומו של איסור על ידי דבר אחר שלא יבקע הכלי". וכתב המשנה ברורה (ס"ק כד) "משום שהוא רוצה בקיומו של חמץ [שאם ישפך החמץ בשעה שהכלי עומד ע"ג האש יבקע הכלי] והרי הוא כנהנה מן החמץ".

ונראה מדבריהם, כי גם באיסור חמץ נאמר דין "רוצה בקיומו".

ולאור זאת כתב הגר"נ קרליץ (חוט שני, פסח פ"ו הערה א) "ויש לדון בחברת ביטוח שמבטחים מפעלים או מחסנים שיש בהם חמץ, דלכאורה הם רוצים בקיומם שלא יאבדו, דאם לא כן הם צריכים לשלם עליהם".

ד. אמנם יש לציין שלהלכה נחלקו הפוסקים, האם דין "רוצה בקיומו" נאמר גם באיסור חמץ, או רק באיסור עבודה זרה. הפרי חדש (שם ס"ק ז) כתב על דברי הטור הנ"ל: "ולענ"ד נראה שדברי הטור בכאן אינם מכוונים להלכה, דמה שכתב בתחילת דבריו שאיסור רוצה בקיומו ישנו גם כן באיסור חמץ, אע"פ שכן דעת התוספות, אינו מחוור אצלי. שהרי פרש"י בפרק בתרא דעבודה זרה (סד, א ד"ה רבנן) והביאו הר"ן שם (דף לא, א בדפי הרי"ף ד"ה ראשון) משמו, דהיינו טעמא דאסור להיות רוצה בקיומו של יין נסך משום דישראל מצווה לבטל עבודת כוכבים ותשמישיה. ומעתה בשאר איסורים שאינו מצווה לבטלם, ואדרבא, בחמץ אמרינן שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה, מהיכי תיתי איסורא

חמץ המבוטח בפסח

ברוצה בקיומו". כלומר, לדעת רש"י והר"ן, דין "רוצה בקיומו" נאמר רק באיסור עבודה זרה שיש חיוב לבטלה כליל מן העולם, ולא באיסור חמץ שחייב לבער רק את החמץ **שלו** אבל אין חיוב לבער חמץ של אחרים, ולכן אין איסור אם "רוצה בקיומו" של חמץ שאינו **שלו**. [ובנוסף על כך, איסור **חמץ** הוא איסור **זמני** לעומת איסור **עבודה זרה** שהוא איסור **תמידי**].

וכדבריהם נקט להלכה הפרי חדש, וכן בשו"ת הרדב"ז (ח"א סימן רמ) שכתב: "והוי יודע דאע"ג דחמץ בפסח אסור בהנאה, לא אמרו רוצה בקיומו אסור אלא גבי יין נסך לבד, אבל בשאר איסור הנאה לא אמרו". וכן נקט להלכה המקור חיים (סי' תנ"ס"ק ז) שאין איסור רוצה בקיומו בחמץ. נמצא כי לדעת הפרי חדש, הרדב"ז והמקור חיים, דין "רוצה בקיומו" לא נאמר באיסור חמץ, ואינו נוגע לנדון חמץ המבוטח בפסח.

ה. אולם נראה שגם לדעת הפוסקים שדין "רוצה בקיומו" נאמר גם באיסור חמץ, בנדון דידן, אין חברות הביטוח "רוצות בקיומו" של החמץ מחמת הטעמים הבאים:

• **דין "רוצה בקיומו" נאמר כשרוצה להרוויח** - בשו"ת חתם סופר (או"ח סימן קטז) כתב: "ולפענ"ד לא מצינו רוצה בקיומו אלא **ברוצה להרוויח**, כמו שכרו לשמור ביין נסך, או בקיום כלאים במס' ע"ז (סג, ב) בפרק אין מעמידין (ע"ז לב, א) גבי חרס הדריינא שרוצה בקיומו ליהנות בסמיכת כרעי המטה, וכן המשכיר יורה לבשל בו חמץ בטור ומג"א (או"ח סי' תנ). **אבל להיות ניצל מהפסדו, לא שמענו**. דהרי המקבל אחריות חמצו של נכרי בביתו של נכרי מותר, אף על גב דבודאי רוצה הוא בקיומו שהרי קיבל אחריותו. ואומרים באיסורי הנאה הרי שלך לפניך אע"פ שעל ידי זה רוצה בקיומו, **והכל שלא להפסיד קרנו אבל לא להרוויח**". וכן מבואר בדברי הגרצ"פ פרנק (מקראי קודש, פסח ח"א, ביטול ומכירת חמץ עמ' ריט) שהביא את דברי החתם סופר הנ"ל, והוסיף בשם המקור חיים (סי' תנ"ס"ק ז), שאיסור רוצה בקיומו נאמר "דווקא במשכיר, שנהנה **ומרוויח** מקיומו של חמץ, ובקיומו מגיע לו הנאה מחודשת, דהיינו דמי שכירות. אבל במשאיל, שאין כאן אלא הצלת נזק, לא חשוב הנאה".

ומבואר בדבריהם כי דין "רוצה בקיומו" נאמר רק כשרוצה בקיום החמץ על מנת להרוויח על ידי זה, וכגון המשכיר כלי לנכרי לבשל בו חמץ, שמעוניין בקיומו של החמץ אצל הנכרי על מנת להרוויח מקבלת דמי השכירות. אולם כאשר הרצון בקיומו של החמץ נובע מחשש לנזק והפסד, וכגון בקבלת אחריות על חמץ של נכרי ברשות הנכרי, שכל רצונו שהחמץ לא ינזק ויצטרך לשלם מכיסו את דמי החמץ, אין בכך איסור. ולפי זה גם בנדון דידן, רצונה של חברת הביטוח שלא יאונה כל רע לחמץ המבוטח, אינו נובע מתוך רצון להרוויח מדמי הביטוח שמשלם המבוטח, אלא רק מרצון שלא להפסיד.

• **דין "רוצה בקיומו" נאמר כשניכר מתוך המעשה שרוצה בקיומו של החמץ** - בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סימן רכה) כתב: "גם רוצה בקיומו אינו אסור אלא בעושה מעשה, **ומחשבתו ניכרת מתוך מעשיו דרוצה בקיומו**, אז מחזי כנהנה או סרך הנאה. משא"כ **במחשבה בעלמא** לא שייך מחזי כנהנה". לדעת המהר"ם שיק, דין "רוצה בקיומו" נאמר רק כשניכר מתוך המעשה שרוצה בקיום החמץ, וכגון בהשכרת כלי לנכרי לבשל בו חמץ, שניכר מתוך המעשה שרוצה בקיומו של החמץ אצל הנכרי על מנת לקבל את דמי השכירות.

חמץ המבוטח בפסח

ואם כן, בנידון דידן, לכאורה ביטוח החמץ על ידי החברה אינו נחשב מעשה שניכר מתוכו שרוצה בקיומו של החמץ, אלא רק "במחשבה בעלמא" רוצה שהחמץ לא יתכלה כדי שלא יצטרך לשלם תמורתו, ולכן לא נאמר בזה איסור הנאה מחמת דין "רוצה בקיומו".

• **דין "רוצה בקיומו" נאמר רק כשנהנה מהחמץ ממש** - בספר מגן האלף (סי' תנ"ס ק"ט) כתב: "נראה לי דגם הטור לא אסר רק בכלי דזה מיקרי רוצה בקיומו, והיינו שנהנה מחמץ ממש. שהרי אם יחסר הכלי וראוי להתבקע, וכשמוסיף הנכרי חמץ מציל כלי של ישראל באיסור הנאה, והוה הישראל נהנה מחמץ גופו. אבל הנאה שאינו מגופו של חמץ לא אסירא. דהא קיבל אחריות חמצו של אינו יהודי בבית אינו יהודי, שרי לדעת רבנו תם, אע"פ שבודאי חפץ בקיומו, דהא משמע אע"פ שהוא שומר שכר ומקבל שכר על זה". ומבואר בדבריו, שהאיסור בהנאה מחמץ ש"רוצה בקיומו" נאמר רק כשנהנה ממש מהחמץ, וכנדון שבו פסק הטור לאסור השכרת כלי לעכו"ם בפסח שיבשל בו חמץ "מפני שרוצה בקיומו של איסור על ידי דבר אחר שלא יבקע הכלי", והיינו שנהנה מהחמץ שנמצא בכלי כדי שלא יתבקע הכלי. אולם כאשר אין הנאה ישירה מגוף החמץ, אלא רק רוצה שהחמץ לא יתכלה, אין בזה איסור מדין "רוצה בקיומו". והראיה מההלכה שבקבלת אחריות על חמץ של נכרי הנמצא בביתו של הנכרי, אין איסור, ואע"פ שרוצה בקיומו של החמץ כדי שלא יצטרך לשלם מכספו אם ינזק. ומוכח, שמכיון ואינו נהנה מהחמץ ממש, אין בזה איסור "רוצה בקיומו".

ולפי זה, גם בביטוח החמץ בפסח, אין לחברת הביטוח הנאה מהחמץ ממש, והרצון בקיומו של החמץ הוא רק כדי שלא יהיה צורך לשלם את דמי הביטוח למבוטח, והרי זה כדין אחריות על חמץ של נכרי הנמצא בביתו של הנכרי, המותרת ללא חשש, ולכן אין כלל חשש של "רוצה בקיומו".

היוצא מהדברים שנתבאר לעיל, כי לאיסור הנאה מחמץ שרוצה בקיומו בפסח, אין לחשוש, מהטעמים הבאים:

- לדעת הפרי חדש, הרדב"ז והמקור חיים, דין "רוצה בקיומו" לא נאמר באיסור חמץ.
 - לדעת החתם סופר, דין "רוצה בקיומו" נאמר כשרוצה להרוויח על ידי זה, ולא כשהרצון בקיומו של החמץ נובע מחשש לנזק והפסד.
 - לדעת המהר"ם שיק, דין "רוצה בקיומו" נאמר כשניכר מתוך המעשה שרוצה בקיומו של החמץ.
 - לדעת המגן האלף, דין "רוצה בקיומו" נאמר רק כשנהנה מהחמץ ממש.
- ובנדון חמץ המבוטח בפסח, חברת הביטוח רוצה בקיומו של החמץ, מחשש לנזק ולהפסד, ואין הרצון ניכר מתוך המעשה, וגם אינו נהנה מהחמץ ממש - ולכן לא שייך בזה חשש איסור הנאה מהחמץ מדין "רוצה בקיומו".

ברם עדיין יש לתמוה הן על החברה המבטחת חמץ בפסח, מדוע אין איסור 'בל יראה ובל ימצא' מאחר והחמץ נמצא באחריות חברת הביטוח המתחייבת לשאת בתשלומי הנזקים העלולים להיגרם לחמץ. והן על הבעלים של החמץ המבטחים את החמץ - מדוע אין לחשוש שהחמץ שנמכר לנכרי כדת וכדין, נחשב כ"חמץ שעבר עליו הפסח" היות וקבלת האחריות מחייבת את ביעורו.

• • •

ונראה לדון מדוע אין איסור "בל יראה" בחמץ המבוטח בפסח, מכמה סיבות, כדלהלן.

חמץ המבוטח בפסח

חברות הביטוח בישראל מבטחות בחברות ביטוח בבעלות נכרים

ו. רבי שמואל אליעזר שטרן [בהמשך דבריו המובאים לעיל **אות א**] צידד להקל בנדון אחריות החברה על החמץ הנמצא באחריותה, מטעם מחודש: "כיון דחברת הביטוח מבטחת על ידי חברת ביטוח עליונה, והיא בדרך כלל חברה של נכרים. וכך הוא הנוהל בכל חברות הביטוח, שהם עצמם מבטחים מחברה עולמית מעליהם. הרי נמצא דבפועל אין אבדן החמץ גורם לו הפסד, אלא לחברה העליונה שמעליו. ובכהאי גוונא פקע מיניה דינא דבל יראה, וכמבואר להדיא בדברי המג"א בסי' ת"מ, דכל היכא דהנפקד הפקיד אצל אחרים, אין הנפקד עובר, כל שהאחריות של הנפקד השני חופפת לאחריות של הראשון".

גם חברות הביטוח בישראל, המבטחות את הקהל הרחב, מפעלים ובתי חרושת, מבטחות את עצמם בחברות ביטוח גדולות [בין לאומיות]. ולאור מציאות זו, שבעלי חברת הביטוח אינם משלמים מכיסם על הנזק שנגרם למבוטח, אלא תובעים את חברת הביטוח שמבטחת אותם, נמצא כי חוב האחריות על החמץ המבוטח מוטל על החברות הגדולות המבטחות את חברות הביטוח. ובמידה וחברת הביטוח הישראלית מבטחת את עצמה בחברת ביטוח הנמצאת בבעלות נכרים, הרי שהחמץ המבוטח בפסח נמצא באחריות נכרים ולא באחריות ישראלית, ואין חובה לבערו, ובשל כך חברות הביטוח הישראליות אינן עוברות על איסור "בל יראה".

אולם למעשה, הרב שטרן דחה את הסברה הנ"ל: "לפי מה שנתברר לי מתוך המציאות, הרי שאפילו אותן החברות המבטחות אצל חברות על, עם כל זה יש אחוז מסויים או סכום מסויים של השתתפות עצמית. וכיון שכן, נמצא דאין האחריות של אותה החברה מכסה את כל האחריות, ואכתי החמץ נמצא גם באחריותם של חברות הבטוח הישראליות, ואם כן הם עוברים על בל יראה", והביטוח אצל "חברות העל" אינו מועיל.

המעמד ההלכתי של "חברה בע"מ" - והמסתעף לענין חובת ביעור החמץ הנמצא ברשות החברה

ז. כאשר החמץ מבוטח בחברת ביטוח, המוגדרת "חברה בע"מ", יש טעם נוסף מדוע אין לחברת ביטוח איסור לבטח חמץ בפסח, ולשם כך נקדים לברר מהו המעמד ההלכתי של "חברה בע"מ".

לפני כמאה שנים, נדרש בית משפט בבריטניה להתייחס לסוגיה משפטית סבוכה שמעולם לא עלתה לדיון. סוחר עורות יהודי בשם אהרן סלומון, הגדיר את בית העסק שלו כ"חברה בערבון מוגבל", במובן זה שבית העסק שלו נהפך ליישות משפטית עצמאית בעלת ממון שעומדת בפני עצמה, וכאשר יש ליישות זו חובות, נכסי בית העסק בלבד משועבדים לחובות החברה, ולא הנכסים הפרטיים של בעלי החברה. אהרן סלומון רכש לעצמו את רוב מניות העסק והיה לבעלים של היישות האוטונומית הזו. לאחר תקופה, בית העסק של סלומון קרס, והנושים באו לתבוע את כספם. אולם סלומון השיב להם, כי אין לו כל קשר לחובות החברה מאחר והחובות הם של 'החברה', והוא עצמו בעליה של החברה, אך נושים יכולים לפנות אל נכסי החברה בלבד, שהרי הבעלים לא לווה את הכסף אלא החברה.

בית משפט העליון של הלורדים בבריטניה, פסק כי סלומון היה רשאי למכור את החברה בכל מחיר שירצה. ולאחר המכירה, אין הוא אלא מנהל בלבד, והחברה היא בעצם יישות משפטית נפרדת, השייכת לבעלי המניות בלבד, ולכן סלומון אינו אחראי באופן אישי לשלם את חובות החברה. החלטה תקדימית זו, מקובלת ברוב מדינות העולם עד היום הזה, וכל 'חברה בע"מ', היא בבעלות בעלי המניות, והרכוש

חמץ המבוטח בפסח

שייך לחברה. ומכאן המושג 'בערבון מוגבל', דהיינו שהאחריות של הבעלים איננה באופן אישית, אלא מוגבלת לנכסי החברה בלבד.

פוסקי ההלכה נדרשו להביע דעת תורה, מהי מעמדה **ההלכתי** של "חברה בע"מ", ושאלה זו מסתעפת לדיני קניינים, הלכות שבת, חמץ, ריבית, מעקה ועוד - מיהו הבעלים של החברה, המחוייב בשמירת השבת ובאיסורי הריבית של החברה, על מי מוטלת חובת ביעור החמץ של החברה, ומי מחוייב בבניית המעקה בבניינים השייכים לחברה. ונציין בקצרה את הגישות העיקריות המקובלות בין פוסקי הדורות האחרונים בהגדרת הבעלות על 'חברה בע"מ' על פי ההלכה.

• הבעלות על חברה היא כבעלות רגילה לכל דבר של בעלי המניות, אולם לא ניתן לתבוע את חובות החברה מהם [באופן אישי] כי גדר השעבוד הממוני הוא על **הנכסים** בלבד ואין שעבוד **הגוף** של בעלי המניות. כלומר, בעלי החברה מתנים מראש שלא יחול עליהם שיעבוד הגוף על חובות החברה, אלא רק נכסי החברה משועבדים לפירעון החובות. כן מבואר בשו"ת צפנת פענח (ח"א סימן קפד), בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סימן סג), ובשו"ת משנה הלכות (ח"ו סימן רעז).

• דרך שונה במקצת נקט המהר"ם שיק (יו"ד סימן קנח), ולדעתו השיעבוד הממוני של נכסי החברה הוא בגדר '**אפותיקי מפורש**' לגביית החוב, דהיינו תנאי בהלוואה של החברה לבעלי החובות שהפרעון יהיה מנכסים מסויימים בלבד, ולכן אפשרות הגביה היא רק מנכסי החברה ולא מהבעלים. וכן דעת המנחת יצחק (ח"ג סימן א), ושבת הלוי (ח"ח סימן שו).

• בשו"ת מהרי"א הלוי (ח"ב סימן נד) כתב שגדר הבעלות ב"חברה בע"מ" אינו ככל בעלות רגילה, שהרי לבעלי המניות אין רשות לפעול בחברה אלא רק דרך המנהלים הממונים, והרי הבעלים כאנשים זרים שאסור להם להיכנס לשטח החברה, ובעל מניות שיטול חפץ מהחברה לא יכול לומר "מחלקי אני נוטל", וזו הסיבה שאי אפשר לתבוע את בעלי החברה על חובות של החברה כי אין להם בעלות גמורה. ולכן גדר הבעלות היא מוגבלת בלבד. וכן נקטו בשו"ת הרי בשמים (תניא סימן קטו ד"ה גם יש לצרף), בשו"ת האלף לך שלמה (או"ח סימן רלח), בשו"ת זכר יצחק (סימן ח), ובשו"ת חלקת יעקב (יו"ד סימן סה).

ח. מבלי להיכנס לפרטי הדינים היוצאים מהגישות ההלכתיות השונות בהגדרת 'חברה בע"מ', המכנה המשותף לכל הדעות הוא, שקיימת מציאות של בעלות על חפץ או נכסים שאינה מוחלטת ככל בעלות רגילה.

וכך נוצר מצב שבו יש בעלים לחברה, אך הבעלים אינו רשאי לעשות בחברה ככל העולה על רוחו, וגם אינו נושא באופן אישי בנטל פרעון חובותיה של החברה. מציאות שכמובן אינה קיימת בבעלות של האדם על חפציו הפרטיים, שהיא בעלות קניינית מוחלטת לכל דבר וענין.

לאור הגדרה זו, כתב הרב שטרן [בהמשך דבריו המובאים לעיל **אות א**] "לקושטא דמילתא אין מבורר לי כלל על מי אפשר להטיל את האיסור של בל יראה כשמדובר בחברה שאין לה בעלים מסויימים, והיא חברה בע"מ, שאין לה זיקה לאנשים בעצמותם אלא לממון ורכוש החברה". וכן נקט להלכה ידידי רבי אשר וייס, אב"ד דרכי תורה בירושלים (שו"ת מנחת אשר ח"א סימן קה) "בכל הנוגע לאיסורי תורה שאינם אלא גזירת הכתוב **כחמץ בפסח**, שבת וריבית וכדו', אין איסור בכספי החברה, מעיקר הדין".

חמץ המבוטח בפסח

כאשר החמץ מבוטח בחברת ביטוח המוגדרת "חברה בע"מ", החמץ לא נמצא בבעלות ובאחריות **בעלי** החברה אלא נחשב **רכוש** החברה. ולכן אין את מי לחייב בביעור החמץ, ובעלי חברת הביטוח לא עוברים על איסור בל יראה, אע"פ שבאחריותם חמץ מבוטח בימי הפסח.

תשלום דמי הביטוח - עבור "עסקה" שנעשתה בין המבטח למבוטח בגין החפץ המבוטח ולא עבור הנזק שנגרם

ט. ונראה שגם אם החמץ מבוטח בחברה פרטית [שאינה חברה בע"מ], אין לבעלי חברת הביטוח איסור בל יראה בקבלת האחריות על החמץ המבוטח.

לשם כך יש לברר ולחקור האם **תשלום דמי הביטוח** הוא עבור **הנזק** שנגרם. או שהתשלום הוא עבור **עסקה** שנעשתה בין המבטח למבוטח בגין הנכס, והיינו שעסקת הביטוח הינה לכאורה **דבר נפרד** מחיובי השמירה או הנזיקין בחפץ המבוטח, ואינה תשלום בעד נזקי החפץ, אלא עסקה תמורת דמי הביטוח [ויש להוכיח זאת מסברא, שהרי יש אפשרות לבטח נכס אחד כמה פעמים ובסכומים שונים, ולאו דוקא בשווי החפץ]. ובהטעמת הדברים כתב הראשון לציון, הגר"א בקשי דורון בשו"ת בנין אב (סימן ע) כי "האפשרות התיאורטית לבטח כמה פעמים ובסכומים שונים, ולאו דוקא בשווי הדירה, מוכיחה שעסקת הביטוח אינה שמירה על נזקי החפץ, אלא עסקה תמורת דמי הביטוח".

ונפקא מינה, בשאלה שדנו חכמי ברוד [עיירה גדולה במחוז לבוב, שהיתה ידועה בתלמידי החכמים ששכנו בה; הובא בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא תנינא ח"ג סימן קכח] בנדון **בית שבוטח על ידי שוכר** ולאחר מכן **הבית נשרף**, והשוכר קיבל את דמי הביטוח ופטר עצמו מלשלם למשכיר בטענה ששוכר פטור לשלם על אונס שריפה. והמשכיר טען לעומתו, שדמי הביטוח הם תשלום עבור ביתו שנשרף, ולא יתכן שהוא ינזק והשוכר יהנה מנזקיו. ונשאלה השאלה, למי יועברו תשלומי הביטוח. ויסוד השאלה, אם **תשלום דמי הביטוח** הוא עבור **הנזק** שנגרם, על השוכר לשלם לבעל הנכס את דמי הביטוח שנתקבלו בעד הנזק שנגרם לביתו. אולם אם תשלום דמי הביטוח אינו תשלום על נזקי החפץ אלא עבור **עסקה תמורת דמי הביטוח**, מסתבר שאין לבעל הנכס זכות בתשלומי הביטוח אלא לשוכר המבטח.

בדין תורה זה דין גם האור שמח (הלכות שכירות פ"ה ה"ו) במענה לשאלה אודות "מי ששכר בית מחברו, והוא דר בה והבטיח את הבית בחברת אחריות משריפה אם ישרף, ונשרף הבית, מי יקח השארנץ [דמי הביטוח], אחרי כי החוק אשר לא יוכל אדם להבטיח בית של אחר וליקח אחר כך השארנץ, בלתי שיהיה שלו, או שידור בתוכה. וזה טוען ואומר אני שלמתי התשלומין להחברה בכל שנה כפי החוק, ולכן הדמים שלי, וזה טוען דמי ביתי אני נוטל, מה יעשו בית דין בזה". והביא להלכה את הכרעת חכמי ברוד שפסקו **בדרך פשרה** שהמשכיר ישלם את דמי הביטוח, ואז שליש מתשלומי הביטוח על השריפה ינתנו לשוכר ושני שליש למשכיר.

י. נפקא מינה נוספת בשאלה מהי הגדרת תשלום דמי הביטוח היא, בנדון תשלומי נזיקין לחפצים מבוטחים. והיינו כשאדם מזיק לחפץ המבוטח, האם יכול המזיק להיפטר מלשלם על הנזק שגרם, בטענה שבין כך הניזק מקבל פיצוי מחברת הביטוח, ובעצם לא נגרם לו כל נזק מהמזיק.

חמץ המבוטח בפסח

אם התשלום הוא עבור **הנזק** שנגרם, המזיק פטור מלשלם לניזק, מכיון שלא גרם כל נזק במעשהו, שהרי הניזק קיבל את כספו מחברת הביטוח.

אולם אם תשלום דמי הביטוח הוא עבור עסקה שנעשתה בין המבטח למבוטח בגין הנכס, כלפי המזיק אין זה משנה כלל שהניזק המבוטח קיבל מהביטוח את כספו, ועליו לשלם לניזק על מה שהזיק. וכפי שהכריע המהרש"ם (ח"ז סימן ז) "פשוט בעיני מסברא, שאין לשורף שום זכות במה שעשה זה לעצמו מסחר עם הסיקיראציע [חברת הביטוח], והוא רווח של מסחר, והלא גוף הבית הוא של הבעל הבית והוא שורפו. ואיך יעלה על הדעת שהוא ירוויח על ידי שזה עשה לעצמו מסחר מבחוץ וגובה דמי ההיזק גם מאחרים שיפטר השורף על ידי זה. ולכן לענ"ד גם מסברא פשוט דהשורף חייב לשלם להבעל הבית, אם עבור עצמו ואם עבור חברת הסיקיראציע". כלומר, מאחר **ותשלום דמי הביטוח** הוא עבור **עסקה** שנעשתה בין המבטח למבוטח בגין הנכס המבוטח, וחברת הביטוח משלמת לניזק את שווי הבית שנשרף בעד תשלומי הביטוח ["פרמיה"] שהניזק שילם במשך השנים שקדמו לשריפה, אין לעסקה זו כל קשר לחיובו של המזיק בתשלומי הנזק שעשה.

וכן נקט להלכה, רבי אריה לייב הורביץ, אב"ד סטריא, בשו"ת הרי בשמים (מהדורא תניינא סימן רמה) בנדון השורף דירה מבוטחת, שחייב בתשלומי הנזק אע"פ שבעל הבית מקבל פיצוי מהביטוח, כי הבעלים אומר לו "משמאי רחימו עליה", והיינו שאין סיבה לפטור את המזיק מחיובו לשלם לניזק, כי התשלומים שקיבל הניזק מחברת הביטוח הם בגלל ש"מן השמים" השלימו לניזק את חסרונו, ולכן אין זה פוטר את המזיק מחובותיו, וכדברי רבי יעקב בלוי, חבר בד"ץ העדה החרדית בספרו פתחי חושן (שכירות פרק ח הערה נה) "והרי זה דומה למי שנגרם לו נזק, ובאו קרוביו או ידידיו שריחמו עליו ונתנו לו את מה שהוזק, האם יעלה על הדעת שיאמר המזיק הרי קיבלת תמורת הנזק ויפטר מלשלם".

בשו"ת בנין אב [בהמשך דבריו המובאים לעיל] הוסיף וכתב כי "עקרון זה **שתשלומי חברת הביטוח אינם תשלומי נזק**, יש לו השלכה גם לדיני **ירושה**. כידוע 'אין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק'. זכותו של הבכור ליטול פי שנים במשפט הבכורה, נאמר על נכסים מוחזקים הקיימים בשעת נפילת הירושה ולא על נכסים הראויים לבא לאחר מכן. בשו"ת חשב האפוד מסתפק להלכה מה דין בית שנפל בירושה לאחים, הבית היה מבוטח, לפני החלוקה נשרף הבית וקבלו תמורתו דמי ביטוח נזיקין, האם הבכור נוטל פי שנים בכספי הביטוח. אם נאמר שכספי הביטוח הם תשלומי נזק של הבית עצמו, הרי שלבכור היה זכות בכורה ונוטל פי שנים בחלקו בבית. אולם אם דמי הביטוח אינם תשלומי הנזק אלא תשלום תמורת השקעת האב בדמי הביטוח, ורק בשעת שריפת הבית קבלו הבנים את פירות ההשקעה בביטוח הרי שכספים אלה באו לאחר מכן, ראויים הם, ואין לבכור ליטול מהם פי שנים כמשפט הבכורה".

ובהמשך דבריו כתב: "שאלות הביטוח הגיעו גם **לבתי הכנסת**, יהודי הקדיש תשמישי קדושה לבית הכנסת. בית הכנסת ביטח את רכושו, והרכוש נגנב. לאחר קבלת דמי הביטוח רצו הגבאים לקנות תשמישי קדושה אחרים לצורך בית הכנסת. טען המקדיש שעל הגבאים לקנות בכספו תשמישי קדושה חדישים. אם נאמר שתשלומי הביטוח הם תשלומי הנזק על הכלים שאבדו, הרי שזכותו של המקדיש לעמוד על כך שאותם תשמישי קדושה שהקדיש יונצחו בכספים אלה. אולם טענות הגבאים היא שהכלים אבדו, בית הכנסת שילם דמי ביטוח עבור אותם כלים, ועתה מקבל הוא את פירות ההשקעה של דמי הביטוח ולא את

חמץ המבוטח בפסח

כספי הכלים (כדעת המהרש"ם והאור שמח בהלכות שכירות פ"ז ה"א) ועל כן זכותם של גבאי בית הכנסת לעשות בכספי הביטוח מה שירצו.

לאור האמור לעיל נראה שגם אם החמץ מבוטח בחברה פרטית, בעלי חברת הביטוח אינם עוברים על איסור בל יראה בקבלת האחריות על החמץ המבוטח, היות ותשלום דמי הביטוח אינו עבור **הנזק** שנגרם לנכס או לחפצים המבוטחים, אלא עבור עסקה שנעשתה בין המבטח למבוטח בגין הנכס. ולפי זה נמצא, שאין זה חמץ שלחברת הביטוח יש **חוב אחריות עליו** [המחייב את בעלי החברה לבערו, ועובר עליו בבל יראה] - אלא יש על החברה **חוב תשלום "צדדי" עבור עסקה** שנעשתה בין המבטח למבוטח - שבמידה ויגרם נזק לחמץ, חברת הביטוח תפצה את המבוטח בתמורה, כנגד תשלומי ה"פרמיה" ששולמו במשך השנים שקדמו לנזק.

והנה לעיל [אות ח] נתבארו שלושה טעמים מדוע גם לדעת הפוסקים שדין "רוצה בקיומו" נאמר באיסור חמץ, בנדון דידן, אין חברות הביטוח "רוצות בקיומו" של החמץ. ולאור המבואר לעיל, שאין לחברת הביטוח חוב אחריות על החמץ אלא חוב לשלם עבור עסקה שנעשתה בין המבטח למבוטח, עלה בידינו טעם נוסף מדוע דין "רוצה בקיומו" לא נאמר בנדון דידן, וכפי שהובא בספר שמעתתא דמשה (או"ח סי' תנו) בשם הגר"מ פיינשטיין: "בספר מקנה וקנין בקונטרס חלק הלוי כתב לצדד שהאיסור רוצה בקיומו הוא רק בחמץ של ישראל או בחמץ שקיבל עליו אחריות, אבל בחמץ של אחרים אינו מחוייב לבערו. וכתב שם שכן כתב בנודע ביהודה ובספרו ליקוטי צבי". ולפי המבואר, מאחר ואין לחברת הביטוח חוב אחריות על החמץ, הרי זה כ"חמץ של אחרים", שלא נאמר בו דין "רוצה בקיומו".

משתכר באיסורי הנאה

יא. בשו"ע (או"ח סי' תנ סעי' ד) נפסק: "ישראל שהיה לו תנור ואפו בו נכרים חמץ בפסח, אפילו מעות אסור לקבל בשכרו, דהוה ליה משתכר באיסורי הנאה. ואם קבל כבר המעות, מותר ליהנות מהם". וכתב המשנה ברורה (ס"ק ט) "דאסור לכתחילה מדרבנן [להשתכר] בכל איסורי הנאה, ואפילו נותן לו המעות קודם פסח או אחר פסח". ולפי זה לכאורה היה מקום לשאול, מדוע אין חשש במה שחברת הביטוח משתכרת בפסח מתשלומי הפרמיה עבור החמץ המבוטח.

והתשובה, ראשית כל, שהאיסור "להשתכר" מאיסורי הנאה, נאמר רק כשהתשלום מתקבל על עבודה שנעשתה בפסח בלבד, ולא כשהשכר על העבודה שנעשתה בפסח "מובלע" בשכר על עבודות שנעשו קודם ואחר הפסח, כמבואר בדברי השערים המצוינים בהלכה (סי' קיז אות יג) שהתיר לעבוד בהנהלת חשבונות במפעל של חמץ "אע"פ שהמסחר גופא הוא של חמץ, דהכא אין לו שום שייכות עם החמץ. ובעבור הכתיבה והחשבון הוא מקבל שכרו, ובפרט כשקבלת שכרו בהבלעת שאר הימים, שכך פסקו בהגהות מהרש"ם (או"ח סי' תנ) ומורי בתשובת מהר"ש (ח"ד סי' נב) **דמותר ליהנות מהשכר איסור הנאה של חמץ ע"י הבלעה**". ומבואר בדבריהם כי איסור "משתכר באיסור הנאה", נאמר רק על פועל שעבודתו **רק בימי הפסח**, ואז הכסף המתקבל עבור קניית ומכירת החמץ בפסח, נחשב כהשתכרות באיסור הנאה. מה שאין כן, פועל המקבל **משכורת חודשית** עבור עבודתו, ובכלל זה על ימי הפסח, שכר זה מוגדר כתשלומין "**בהבלעה**", שאין בהם איסור "משתכר באיסורי הנאה" [בדומה לדין "שכר שבת" שאסרו חכמים לקבל עבור עבודה שנעשתה בשבת [אף שהעבודה עצמה מותרת, כגון לשמור בשבת], אך

חמץ המבוטח בפסח

לפועל השכיר לתקופה ממושכת [שכיר שבוע או חודש] מותר להשתכר גם על עבודתו בשבת, מכיון שהשכר "נבלע" בשכר שאר הימים ואינו מפורש לשבת, עי' במסכת ב"מ (נח, א) ובשו"ע או"ח סי' ש"ו [ד"ו].

שנית, חברת הביטוח אינה "משתכרת" באיסורי הנאה, על פי המבואר לעיל, שתשלום ה"פרמיה" המשולם על ידי המבוטח הוא תשלום עבור "עסקה" הנעשית בין הבעלים של החמץ לחברת הביטוח בגין החמץ המבוטח. ואי לכך קבלת תשלום ה"פרמיה" אינו קבלת תשלום **בתמורה לחמץ**, אלא תשלום עבור "**עסקה**" שבמידה ויגרם נזק לחמץ, חברת הביטוח תפצה את המבוטח בתמורה, כנגד תשלומי ה"פרמיה" שהניזק שילם במשך השנים שקדמו לנזק.

לסיכום: בחמץ המבוטח בפסח אין איסור "בל יראה" וחובת ביעור, ולאחר שנמכר במכירת חמץ, אין בו חשש חמץ שעבר עליו הפסח:

- כאשר החמץ מבוטח בחברת ביטוח, המוגדרת "חברה בע"מ", החמץ לא נמצא בבעלות ובאחריות **בעלי** החברה אלא נחשב **רכוש** החברה. ולכן אין את מי לחייב בביעור החמץ, ובעלי חברת הביטוח לא עוברים על איסור בל יראה על חמץ המבוטח בחברה בימי הפסח.
- גם אם החמץ מבוטח בחברה פרטית, אין לבעלי חברת הביטוח איסור בל יראה בקבלת האחריות על החמץ המבוטח, היות ותשלום דמי הביטוח אינו עבור **הנזק** שנגרם לנכס או לחפצים המבוטחים, אלא עבור עסקה שנעשתה בין המבטח למבוטח בגין הנכס. ולפיכך על החברה מוטל **חיוב תשלום "צדדי" עבור עסקה** שנעשתה בין המבטח למבוטח, אך אין זה חמץ שיש עליו **חיוב אחריות**, ואין על חברת הביטוח חובה לבערו.

. . .

משא ומתן עם הגר"י זילברשטיין בנדון דידן

יב. רבי יצחק זילברשטיין, דן בספרו חשוקי חמד (פסחים דף ה' ע"ב) בשאלות שנדונו לעיל: "האם מותר לחברת ביטוח לבטח חמץ קודם הפסח, שאם יגנב או יאבד החמץ, הם ישלמו לו את כל ההפסדים. עוד יש להסתפק כשמכר את החמץ לנכרי, האם מותר לו לבטח באמצע הפסח את החמץ שמכר לנכרי, והאם מותר לחברת ביטוח לבטח לו את החמץ בפסח".

והשיב: "כתב השו"ע (סימן תמ"א) נכרי שהפקיד חמץ אצל ישראל וקיבל עליו אחריות חייב לבערו, וכתב הרמ"א דאפילו חזר והפקידו אצל אינו יהודי גם חייב לבערו. ולכאורה לפי זה אסור לבטח את החמץ דהרי החברת ביטוח מקבלת אחריות על החמץ. אמנם אם יש לחברת ביטוח, עוד חברה המבטחת אותם והחברה השניה היא של נכריים יש מקום להקל, כמו שכתב המשנה ברורה (סק"ו) שאם הנכרי השני קיבל עליו כל האחריות שהיה על הישראל יש מקילין בזה כיון דמ"מ גוף החמץ אינו שלו וגם אינו בביתו, ואי משום דקיבל עליו אחריות דגניבה ואבידה הרי כנגדו קיבל העכו"ם השני על עצמו, עיי"ש.

ואם מכר היהודי את החמץ לנכרי ומכר אף את המקום שהחמץ נמצא בו, לכו"ע אינו עובר, דכתב הפמ"ג (שם משב"ז סק"ד) חמץ של עכו"ם בבית עכו"ם וקיבל ישראל אחריות, אף מדרבנן אין עובר. ויתכן דאף אם לא מכר היהודי את הבית לעכו"ם, בכל זאת החברת ביטוח אינה חייבת לבער את החמץ, משום דכל קבלת אחריות, הוא רק כשנמצא בביתו, אבל אם נמצא בבית אחר אף שהוא ישראל, אינו עובר.

חמץ המבוטח בפסח

אכן כל זה הוא לפני פסח, אך בפסח עצמו אסור לבטח את החמץ, משום שהחברה מעוניינת ורוצה בקיומו של החמץ בעולם, כי במקרה וישרף תפסיד מכספה, ומבואר במשנ"ב (סימן תנ ס"ק כא) שיש בחמץ איסור של רוצה בקיומו. ואמנם כל חמץ הנמכר הבעלים רוצים בקיומו דהרי אם יאבד לא ישלם לו הנכרי, אך כל זמן שאינו עושה כל מעשה בפועל, אין בזה עון, אך בשעה שמבטח הרי חברת הביטוח עושה מעשה בפסח, ולכאורה הדבר אסור, וצ"ע."

לאחר ליבון הסוגיא, ערכתי מכתב לכב' הרב שליט"א, וביקשתי לשמוע את חוות דעתו, על פי המבואר לעיל בדברינו:

בס"ד, עש"ק זכור, י"ב לחודש שמרביין בשמחה, תשע"ג

כבוד הגאון הגדול

רבי יצחק זילברשטיין שליט"א

חבר מועצת גדולי התורה

אחדשה"ט בכבוד ויקר, בראשית הדברים, אודה למעכ"ת שזיכני בתשובה מהירה וברורה על שאלתי בדבר תביעת חברת ביטוח על חמץ שנשרף בפסח, יישר כוחו.

בסוף המכתב הקודם שאלתי, האם בעלי חברת ביטוח עוברים על איסור בל יראה בפסח מחמת שהם "רוצים בקיומו" של החמץ הנמצא במפעלים ובבתים שהם מבטחים, שהרי אם החמץ יאבד או ישרף, תצטרך חברת הביטוח לשלם ולכסות את הנזק, ואם כן מה יעשו אותם יהודים כשרים המחזיקים בבעלותם חברות ביטוח בארץ ישראל.

ובמכתבו שלח לי מעכ"ת את דבריו בספרו חישוקי חמד עמ"ס פסחים (דף ה' ע"ב), אך עדיין הדברים אינם ברורים ומיושבים:

א. מה שכתב:

"אמנם אם יש לחברת ביטוח, עוד חברה המבטחת אותם והחברה השניה היא של נכריים יש מקום להקל, כמו שכתב המשנה ברורה (סק"ו) שאם הנכרי השני קיבל עליו כל האחריות שהיה על הישראל יש מקילין בזה כיון דמ"מ גוף החמץ אינו שלו וגם אינו בביתו, ואי משום דקיבל עליו אחריות דגניבה ואבידה הרי כנגדו קיבל העכו"ם השני על עצמו, עיי"ש" [כסברת הגרש"א שטרן, לעיל אות ו].

ובכן, לאחר בירור שעשיתי עם בעלי חברות הביטוח נודע לי, שאף שנכון הוא שהחברות הישראליות הנמצאות בבעלות יהודים מבטחות עצמם בחברות מחו"ל בבעלות נכרים, אך לעולם אין כיסוי של 100%. לדוגמא, חברת הביטוח 'איילון' מבטחת על ידי חברת 'לוידיס' הלונדונית רק ב-80% מסכום הנזק. ולכן כל תשלום שמעבירה חברת איילון על נזק שנגרם, 20% הוא מכספה ללא שום ערבות. ואם כן חזרה שאלתינו למקומה, וודאי שלבעלי חברת הביטוח יש ענין גדול שגם חמץ שנמכר לנכרי יתקיים ולא יישרף או יאבד [וכסברת הגרש"א שטרן, לדחות את ההסתמכות על ביטוח חברת הביטוח הישראלית אצל "חברת על" של נכרים, כדלעיל אות ו].

ב. מה שכתב:

"ואם מכר היהודי את החמץ לנכרי ומכר אף את המקום שהחמץ נמצא בו, לכו"ע אינו עובר, דכתב הפמ"ג (שם משב"ז סק"ד) חמצו של עכו"ם בבית עכו"ם וקיבל ישראל אחריות, אף מדרבנן אין עובר. ויתכן דאף אם לא מכר היהודי את הבית לעכו"ם, בכל זאת החברת ביטוח אינה חייבת לבער את החמץ, משום דכל קבלת אחריות, הוא רק כשנמצא בביתו, אבל אם נמצא בבית אחר אף שהוא ישראל, אינו עובר".

לעניות דעתי, בדברים אלו מיושבת רק השאלה מדוע אין איסור מחמת **חוב אחריות**. אך לכאורה עדיין

חמץ המבוטח בפסח

נותר על כנו החשש לאיסור מחמת ש"רוצה בקיומו", ובזה אין כל מקום לחלק בין אם החמץ ברשות הישראל או ברשות הנכרי. היסוד לכך הוא מקור דין "רוצה בקיומו" בפסח, המפורש בשו"ע (או"ח סי' תנ סע' ז) "אסור להשכיר כלי לעכו"ם בפסח שיבשל בהם חמץ, מפני שרוצה בקיומו של איסור על ידי דבר אחר שלא יבקע הכלי". ומדובר בחמץ של הנכרי ברשות הנכרי, ובכל אופן כיון שמחמת סיבה צדדית רוצה היהודי שהחמץ ישאר בעולם, נחשב "רוצה בקיומו". ואם כן ודאי שבעל חברת הביטוח שלא רוצה לשלם עבור הנזק שיגרם לחמץ נחשב "רוצה בקיומו", וצ"ע.

ג. בספר אשרי האיש (פרק נא אות ל) הובא בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שהורה:

"אין ליהודי לעבוד בימי הפסח במפעל חמץ של נכרי, ואפילו מנהל חשבונות אסור בזה, שהרי חפץ שיהיה הרבה חמץ ונחשב רוצה בקיומו". ומתבאר כי דעת הגרי"ש לאסור בכל מקרה שיש ליהודי רצון בחמץ, ואף שלא עשה מעשה בחמץ, ואף שהחמץ לא ברשותו. ולפי דבריו נראה שבוודאי בעל חברת ביטוח שמבטח את החמץ וחושש ומפחד שהחמץ ינזק בימי הפסח, יעבור על איסור.

בהקרה וביקרא דאורייתא ובברכת פורים שמח

צבי רייזמן

לאחר חמשה ימים זכיתי לקבל מל' הרב שליט"א מענה לשאלותי:

בס"ד יום ד' י"ז אדר תשע"ג

לכבוד הרה"ג המצויין מקדש שם שמים ברבים רבי צבי רייזמן שליט"א

'הצבי ישראל' מחבר ספרי רץ כצבי ח' חלקים

אחדשה"ט

בדבר מה ששאל על מש"כ בחשוקי חמד פסחים שיש להקל לחברת ביטוח לבטח חמץ, כיון שיש לה עוד חברה מבטחת של נכרים, ושאל כת"ר שבדק עם חברות הביטוח ואינם מבטחים אלא בשמונים אחוז. הנה אעתיק כאן את דברינו בחשוקי חמד פסחים דף ה' ע"ב, והם מחולקים לשני מצבים.

א. כאשר החברה מכרה את החמץ לנכרי, וגם את המפעל מכרה לנכרי, אז יש מקום להתיר לבטחו, וזאת על פי דברי הפמ"ג שהבאנו שם, שחמצו של נכרי בבית נכרי, וקיבל ישראל אחריות, אף מדרבנן אינו עובר.

"ואם מכר היהודי את החמץ לנכרי ומכר אף את המקום שהחמץ נמצא בו, לכו"ע אינו עובר, דכתב הפמ"ג (שם משב"ז סק"ד) חמצו של עכו"ם בבית עכו"ם וקיבל ישראל אחריות, אף מדרבנן אין עובר. ויתכן דאף אם לא מכר היהודי את הבית לעכו"ם, בכל זאת החברת ביטוח אינה חייבת לבער את החמץ, משום דכל קבלת אחריות, הוא רק כשנמצא בביתו, אבל אם נמצא בבית אחר שהוא ישראל, אינו עובר".

ובנוגע לשאלה שהרי בעל חברת הביטוח רוצה בקיומו של החמץ, שאלה זו יש לשאול על כל הפוסקים, איך התירו לקבל אחריות על חמץ של נכרי בבית הנכרי, והרי רוצה בקיומו, ועוד יותר יש להקשות כל בעל חנות שמוכר חנותו לנכרי, וודאי שרוצה בקיומו של החמץ, ואינו רוצה שישירף כי יודע שהנכרי לא ישלם לו.

ובשאלה זו נתקשו כבר הפוסקים, ולכן חידשו המקור חיים (סימן תנ סק"ז) ובשו"ת חת"ס (או"ח סי' קטז) שאין איסור רוצה בקיומו, רק כשנהנה בקיומו של החמץ, אבל הצלת היזק לא חשוב הנאה דהוי כמבירי ארי, ולכן כשמקבל אחריות בביתו של הנכרי מותר. ובשערי אפרים (הו"ד בשערי תשובה סימן תנ סק"ט) הקיל

חמץ המבוטח בפסח

עוד שאפילו לשמור בשכר מותר, כיון שאין הישראל עושה מעשה בידים, רק יושב ומשמר. אך בזה חלק עליו החק יעקב. [ויעוין גם במקור חיים סימן תמ סק"ג שדן איך מועיל כל המכירת חמץ שלנו, כיון שהנכרי לא ישלם ליהודי אם יאבד החמץ והרי זה כאילו האחריות על ישראל, וכתב שצריך למכור לו החדר שהחמץ נמצא שם, והרי קיבל אחריות על חמצו של עכו"ם בביתו של עכו"ם שמותר].

ובשו"ת מהרש"ם (ח"ז סימן ע) פסק כדברי השערי אפרים, וכתב שכבר דחה בשו"ת שואל ומשיב (מהד"ד ח"ג סי' צב) ראיית החק יעקב, וראי' מהא דסי' תמ"ח ס"ג דמותר ליתן במתנה חמצו לעכו"ם אף שידוע שיחזור ויתננו לו אחר הפסח והרי רוצה בקיומו, והוסיף שבשו"ת דברי חכמים (שדי חמד סי' ק"י באמצע התשובה) כתב בשם תשו' מהר"י מבריסק (סי' יד) שדוקא בפסח עצמו אסור לעשות דבר שרוצה בקיומו, אבל כשעושה הפעולה בזמן היתר אף דכשיבא הפסח ניכר שרוצה בקיומו מותר.

ולפי זה גם אין ריעותא בזה שמקבל כסף על הביטוח, שהרי מותר לקבל אחריות על חמץ של נכרי בבית הנכרי, ומסתמא אינו מקבל אחריות בחינם. ולפי השערי אפרים מותר אפילו לקבל שכר כדי לשבת ולשמור בפסח. [ויעוין עוד בקובץ הר המור (עמוד עט) מה שהאריך הגרש"ז אויערבך זצ"ל, בענין קבלת אחריות על חמצו של נכרי].

ומה שאמר מו"ח [הגרי"ש אלישיב] זצוק"ל שאסור להיות מנהל חשבונות במפעל, שם בפסח עושה מעשה המוכיח שהוא רוצה בקיומו, אבל כאשר יושב ואינו כלום אין בזה איסור.

לסיכום: מותר לכתחילה לבטח חמץ של ישראל שמכרו לנכרי, שהרי מותר לקבל אחריות על חמץ של נכרי שהוא בבית הנכרי, ואין בזה איסור אפילו מדרבנן, והוא הלכה פסוקה. אלא שדנו הפוסקים למה אין בזה משום רוצה בקיומו.

ב. מה שיש לדון, הוא באופן אחר, כאשר המבטח לא מכר את חמצו לנכרי, האם מותר לבטח את חמצו. ועל זה כתבנו:

"אמנם אם יש לחברת ביטוח, עוד חברה המבטחת אותם והחברה השניה היא של נכרים יש מקום להקל, כמו שכתב המשנה ברורה (ס"ק ו) שאם הנכרי השני קיבל עליו כל האחריות שהיה על הישראל יש מקילין בזה, כיון דמ"מ גוף החמץ אינו שלו וגם אינו בביתו, ואי משום דקיבל עליו אחריות דגניבה ואבידה הרי כנגדו קיבל העכו"ם השני על עצמו, עיין שם".

דהיינו שבמצב כזה יש מקום להקל, כאשר חברת הביטוח מבטחת במאה אחוז, בחברה אחרת. אמנם אם באמת אין החברה השניה מבטחת את החמץ במאה אחוז, אסור לבטח את החמץ של ישראל שלא מכרו לנכרי.

אך אולי יש מקום להקל, אם הרבנים מכרו את חמצו שלא בידיעתו, שכתב בשו"ת באר יצחק (סימן א) שהמכירה חלה, ומו"ח זצוק"ל, היה סומך על זה כסניף להקל.

בברכה מרובה

יצחק זילברשטיין

לסיכום: לחברת הביטוח אין כל איסור לבטח חמץ בפסח, וזאת משום שאין "**חייב אחריות**" על חמץ של נכרי הנמצא בביתו של נכרי. וגם אין איסור מדין "**רוצה בקיומו**" של החמץ, והאיסור מדין "**רוצה בקיומו**" הוא רק במעשה הנעשה בימי חג הפסח - בזמן שיש איסור חמץ, ולא בנדון דידן שהביטוח נעשה בזמן "היתר" - **קודם חג הפסח**.

חמץ המבוטח בפסח

אולם בספר אשרי איש (פסח אות כז, עמ' שלז) הובא בשם הגר"ש אלישיב "בעל חברת ביטוח חייב למכור את החמץ שהוא אחראי עליו"¹.

פרק ב: תביעת חברת ביטוח על חמץ שנשרף בפסח

לאחר שנתברר כי לחברות הביטוח אין איסור לבטח חמץ בפסח, נותר לדון בטענתו של בן דודי, מר נגה רחמני, שאילולא התכנית שהציע חברת "איילון" יש "בעיה אצל מבוטח ירא שמים לתבוע פיצוי בגין רכוש שאינו שלו, וכן מחזק את הטענה ל"הערמה" בביצוע מכירת החמץ". ומאידך יש להבין, מה התועלת בתכנית המאפשרת קבלת פיצוי מחברת הביטוח על החמץ שנגנב או שאבד - מדוע אין בכך הנאה מאיסור חמץ בפסח.

מכירת חמץ שאין לה תוקף על פי חוקי המדינה

יג. לענ"ד נראה כי נדון זה תלוי במחלוקת הפוסקים, האם מכירת החמץ חייבת להיות תקפה על פי חוקי המדינה.

בשו"ת חתם סופר (יורה דעה סימן שי) נשאל האם יש תוקף למכירת חמץ כשאינו בדעת הנכרי לקנותו "כי הנכרי סובר שהיהודי אינו עושה אלא על דעת מצות אנשים, וכל שאין דעת הנכרי לקנות לא מהני". ותיקן: "לפע"ד הקושיא מעיקרא ליתא, מתרי טעמי. חדא, מה לי אם דעת הנכרי לקנות או לא, אכן לא בעינן להקנות לנכרי, אלא להוציא מרשותו של ישראל. ולא דמי למכירת בכור [לנכרי על מנת להיפטר מחיוב פדיונו] שעיקר הכוונה שיזכה הנכרי בבהמה, אבל בחמץ עיקר הכוונה שלא יהי' חמצו של ישראל. וכל שיצא מרשותו של ישראל, אפילו רק בדרך הפקר אינו עובר עליו. והרי ישראל גמר ממכרו והוציאו מרשותו באמת, והא דמשמרו בביתו היינו לצורך הנכרי, ואילו רוצה הנכרי להוציא החמץ ולהשליכו לחוץ לא ימחה הישראל בידו כלל. אם כן מה לי שלא יהיה דעתו של נכרי לקנות. ועוד, לא דמי לקנין אגב דלא סמכא דעתו של נכרי שיהיה הקנין הזה קונה ושיפעול המעשה הזה כלל. אבל הכא הרי קנה בדרכי הקניות כסף

¹ ידידי רבי עובדיה יוסף טולידאנו, מחבר שו"ת משיב משפט, כתב על המובא בשם הגר"ש: ראשית צ"ע, מאחר ואין הפקדון ביד חברת הביטוח, אלא יש עליהם רק זכות של אחריות, מה יש בידם למכור לגוי. ועוד, דמאחר ואין החפץ המבוטח שייך לחברת הביטוח, אלא רק יש עליהם אחריות לשלם עבור כל הפסד שיארע עם המבוטח, כיצד תועיל מכירת חמץ לגוי שאינו מקבל על עצמו אחריות תשלומים זו. וכמ"ש לעיל, דעיקר הדבר שאחריות הגוי תהיה חופפת לאחריות הנפקד, וכמב' במג"א ס' ת"מ, שיש צורך שהאחריות תעבור מהראשון אל השני. וע"כ לענ"ד נראה עיקר כמ"ש האחרונים הנ"ל, שאין עוברים על איסור מכל הני טעמי. אגב, דברים אלו גם אינם מתיישבים עם דבריו של הגר"ש זילברשטיין בספרו חשוקי חמד (פסחים ה, ב), שכן לדעתו אין בעלי החברה מחויבים במכירה.

ושמא הגר"ש ר"ל, דראוי שבעל חברת הביטוח ימכור חמץ זה לגוי, מדין זכין, והיינו לא מצד מה שיש להם אחריות על החמץ, אלא כמכירה עבור הבעלים, ומדין זכין לאדם, וכן מבואר במשנ"ב (ס' תמג ס"ק יד) שהנפקד יכול לבער חמץ המפקיד, כיון שכל ישראל ערביין זה לזה, ע"ש. ואז גם בעלי החברה לא יעברו על איסור, אחר שהחמץ מכור לגוי, ואין כלום באחריותם עליו, כנ"ל. אך העיקר חסר מן הספר.

חמץ המבוטח בפסח

ומשיכה שידוע הנכרי שקונים בו מדינא, ועשה כל המעשים הראויים, רק שנאמר אין דעתו לקנות, בכי האי גוונא אמרין דברים שבלב אינם דברים".

בדברי החתם סופר מבואר, כי אין צורך שיהיה תוקף למכירת החמץ על פי חוקי המדינה. ולכן כאשר יש תוקף למכירה מצדו של הישראל, שהוציא את החמץ מרשותו, שפיר חלה המכירה, כי הישראל עשה מצדו את כל הפעולות הנצרכות להוצאת החמץ מרשותו - במעשה הקנין ובדעתו. ומשום כך, למרות שהנכרי לא התכוין לקנות את החמץ, והמכירה לא חלה על פי חוקי הנכרים - מכיון שהישראל עשה את המוטל עליו, שוב אינו עובר באיסור "בל יראה ובל ימצא".

ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סימן רצה) כתב טעם נוסף מדוע מכירת החמץ שאינה תקפה על פי חוקי המדינה, חלה על פי ההלכה - מכיון שאין התנגדות מצד החוק למכירה שתכליתה "הערמה" לצורך דתי, כפי שנעשה במכירת חמץ: "בדרום אפריקה [ישנו] חוק הממשלה שהלבנים והשחורים יגורו באזורים נפרדים, ואסור לשחור לגור או לשכור דירה באזור המאוכלס בלבנים, ואם עבר ושכר לא חל השכירות על פי דינא דמלכותא. ועכשיו תלמיד חכם אחד מערער על מכירת חמץ שמשכירים החדרים לשחור, ומדינא דמלכותא לא חל ואם כן מסתפק האיך חל מכירת חמץ כאן כיון שהחדרים לא חל בהם השכירות. אמנם נראה דדינא דמלכותא היינו בדיון שהמלכות מקפדת עליו, אבל כאן נראה שלצורך דת כיון שידועים שהוא לכמה ימים בלבד ובדרך הערמה לא קפדי ואין לחשוש כלל, וכמו שכתבו האחרונים, אף לדין שחל המכירה בשטר אף שאין בולים, אע"פ שלפי החוק חוזה בשטר צריך בולים, שכהאי גוונא מסכימים ולא קפדי, ולכן נראה שאין לפקפק במכירה וחל". דהיינו כיון שידוע שכל המכירה היא הערמה בלבד אין קפידא מצד המלכות אף שכל המכירה נעשתה שלא על פי החוק.

ברם בספר אשרי איש (פסח אות יב, עמ' שלג) הובאה הוראת הגרי"ש אלישיב להחמיר ולהכין "שטרי ההרשאה שמחייבים גם לפי חוקיהם", בנוסח שבו מוכר החמץ "מצהיר בזאת כי טענת חוזה למראית עין, ו/או טענת חוזה לצרכים דתיים לגבי שטר הרשאה זה ולגבי שטר מכירה שיחתום בית הדין עם הנכרי על סמך שטר הרשאה זה, תהא בלתי קבילה".

תוקפה של מכירת החמץ שונה מכל מכירה אחרת

יד. והנה דברי החתם סופר לכאורה תמוהים, שהרי כידוע "דינא דמלכותא דינא", ואם על פי חוקי המדינה אין תוקף למכירה, כיצד חלה המכירה על פי ההלכה.

ונלע"ד בביאור דבריו, כי תוקפה של מכירת החמץ שונה מכל מכירה אחרת, כפי שנבאר.

ידועים דברי הגמרא בפסחים (ו, א) "מדאורייתא בביטול בעלמא סגי", והיינו שמהתורה אין איסור "בל יראה ובל ימצא", כאשר מבטל את החמץ בלבד. ואפילו אם ברשותו חמץ בשווי מיליונים, ומבטלו באמירת "כל חמירא וחמיעא דאיכא ברשותי ליבטל ולהוי הפקר כעפרא דארעא", וכמעט אין כל ספק שאינו מוותר על רכושו הגדול ומפקירו באמת ובלב שלם, מכל מקום אינו עובר על איסור "בל יראה". וההסבר לכך הוא, כי חז"ל קבעו (פסחים שם) "שני דברים אינם ברשותו של אדם, ועשאו הכתוב כאילו ברשותו, ואלו הן בור ברשות הרבים וחמץ משש שעות ולמעלה". והחמץ בעצם אינו ברשותו של האדם משעה שנאסר בהנאה, אלא שהתורה הכניסה את החמץ לרשותו, ולכן די במעשה "חיצוני" שיבטא את ביעור החמץ, וזו הסיבה שמהתורה די ב"ביטול בעלמא".

חמץ המבוטח בפסח

ולפי הבנה זו, נראה כי גם "מכירת חמץ" שונה מכל מכירה "רגילה", וכשם שדי במעשה ה"ביטול" שיש בו ביטוי לביעור החמץ, כך די ב"מכירה" שלא נעשתה ככל מכירה רגילה, מכיון שיש בזה ביטוי להוצאת החמץ מרשותו. ולכן מכירת החמץ תקפה אפילו אם לא נעשתה בגמירות דעת מלאה למכור את החמץ, או שלא נעשתה על פי כל דקדוקי דיני הקניינים.

בעת שמסרתי את השיעור בפני בני החבורה, ביקר ידידי רבי אשר וייס, אב"ד דרכי תורה בירושלים, בביתנו בלוס אנג'לס, וכשהרציתי בפניו את הדברים, הביא לי תנא דמסייע מדברי שו"ת משאת בנימין (סימן נט) שכתב: "ועוד נראה דגבי חמץ מיד כשיגיע זמן איסורו לאו ידידה הוא ולא ברשותיה הוא, ורחמנא הוא דאוקי ברשותה לעבור עליו בבל יראה ובל ימצא. והאי כיון דמכר לנכרי קודם זמן איסורו גלי בדעתיה דלא ניחא ליה למהוי ליה זכותא בגויה, הלכך בקנין כל דהו נפק מרשותו לרשות הנכרי. וכהאי גוונא כתב הרב בית יוסף בשם הר"ן (או"ח סי' תלה) דדין ביטול מדין הפקר הוא, ובהפקר לא מהני הפקר בלב גם לא מפני לישנא דליהוי כעפרא דארעא, ואעפ"כ בחמץ מהני, היינו מטעם שכתבתי לעיל, דכיון דגלי דעתיה דלא ניחא ליה למהוי זכותא בגויה סגי. ונראה שעל סמך זה בתרומת הדשן התיר ליתן במתנה עיני חמץ לנכרי המכירו, ואע"פ שבטוח הוא שיחזיר לו אחר הפסח ולכאורה נראה שקולא גדולה הקילו באיסור דאורייתא שהוא בל יראה ובל ימצא, אלא היינו טעמא כדפרישית לעיל **דבחמץ קנין כל דהו קונה**". ומבואר בדברי המשאת בנימין, שבמכירת חמץ די "בקנין כל דהו", דהיינו קנין שאינו מועיל בכל קניין אחר, וכגון כשמפקיר בלב בלבד, או כשנותן במתנה לנכרי בידיעה ברורה שהמתנה תוחזר לו לאחר הפסח. וזאת משום שמעיקר הדין החמץ אינו ברשותו משעה שנאסר בהנאה, ורק התורה חידשה "שנעשה כאילו הוא ברשותו", ולכן די במעשה כל שהוא - "קנין כל דהו", המראה על הוצאת החמץ מרשותו.

ויש להביא ראיה ברורה לכך שתוקפה של מכירת החמץ שונה מכל מכירה אחרת, מדברי הפוסקים שפטרו מטבילה כלים שנמכרו לנכרי במכירת חמץ, היות ובאמת אין זו "מכירה גמורה", כמובא בפסקי תשובות (סי' תמח אות ח) "לכאורה קשה, אם מוכרים לנכרי את החמץ וכלי החמץ במכירה גמורה, אם כן היינו צריכים להטבילים לאחר הפסח, כדין הקונה כלים מהנכרי המבואר בשו"ע יו"ד סי' ק"כ". ולאחר שהביא מדברי הפוסקים שישבו על מדוכה זו, סיכם ש"מנהג העולם" כדעת החכמת שלמה, השואל ומשיב והערך השלחן, שלא לטבול את הכלים "משום שדעת הקונה והמוכר שלא יתקיים מקח זה לעולם, לא נקרא שם הנכרי על הכלים הללו, ואין זה מכירה גמורה לנכרי המחייבת טבילה".

ממוצא הדברים שתוקפה של מכירת החמץ שונה מכל מכירה אחרת, מובנים דברי החתם סופר. שהרי אם מועיל גם קנין שלא נעשה על פי כל דקדוקי דיני הקניינים, על אחת כמה וכמה שתועיל מכירה שיש לה תוקף על פי ההלכה ולא על פי חוקי המדינה, היות ודי במעשה כל שהוא - "קנין כל דהו", המוכיחה על הוצאת החמץ מרשותו.

טו. לאור המבואר, שתוקפה של מכירת החמץ שונה מכל מכירה אחרת, נראה לדון בכמה מהלכות מכירת חמץ.

• **תוקפה של המכירה אם המשיך ומכר חמץ בפסח** - בשו"ת חלקת יעקב (או"ח סימן קצד) נשאל האם מותר לכתוב שטר מכירת חמץ לחנווני הממשיך למכור בחנותו חמץ במשך ימי הפסח, וכתב: "אף שעושה איסור [החנווני] בזה שמוכר חמץ בפסח, אבל בחמץ הנשאר, בכדי שהוא עצמו לא יוכל

חמץ המבוטח בפסח

באיסור דבל יראה, וגם שלא ייאסר החמץ בפסח ויוכשלו אחרים לאוכלו לאחר הפסח, צריכים לעשות תקנה למכור החמץ שלו לעכו"ם.

אולם רבי ישראל בעלסקי כתב בשו"ת חיי הלוי (סימן יח) "כלל גדול הנוגע לכולם, הוא שמקח שלא שינה את מצב הדבר הנמכר, ולא את פעולותיהם של בעלי העסק, ומה שעשו אתמול הוא אותו הדבר שעושים היום בדיוק, ומפטירין כאתמול ממש כאילו לא נמכר, הוא ראייה גדולה שלא כיוונו למכירה ממשית". ומבואר בדבריו, שאם לאחר מכירת החמץ, ממשיך ה"מוכר" למכור את החמץ בחנותו, אין כל תוקף למכירה, וגם החמץ שנמכר ב"מכירה" יאסר לאחר הפסח כדין חמץ שעבר עליו הפסח. וכן מסר לי ידידי רבי יוסף זלושינסקי בשם הגר"א וייס "שאם מוכרים חמץ וממשיכים לעשות בו מסחר, המכירה בטלה".

ולפי האמור, שמכירת חמץ שונה מכל מכירה אחרת, ודי ב"קנין כל דהוא" להראות על הוצאת החמץ מרשותו, יתכן איפוא, שאפילו אם החנווני ממשיך למכור בחנותו את החמץ שמכר במכירה, אע"פ שזו סתירה מוחלטת למכירה, אולם היות ואין צורך במכירה "גמורה" ככל מכירה "רגילה", גם ל"מכירה" שכזו יש תוקף להוציא את החמץ שמכר מרשותו, ולאחר הפסח אינו נחשב כחמץ שעבר עליו הפסח.

• **מכירת חמץ פעמיים ויותר לרבנים שונים** - בשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סימן לח) פסק כי ניתן למכור חמצו פעמיים ויותר לרבנים שונים, וכפי שמסופר בספר ארחות רבנו הקהילות יעקב (ח"ב מכירת חמץ אות ב) שהחזון איש מכר את חמצו לכמה רבנים מפני כבודם. ולכאורה, בהלכות מקח וממכר, כל בר דעת מבין שאי אפשר למכור חפץ אחד כמה פעמים. ומוכח גם מדבריהם, שמכירת חמץ שונה מכל מכירה אחרת, ואינה ככל מכירה אחרת, אלא די ב"קנין כל דהוא" שנועד להראות על הוצאת החמץ מרשותו, ולכן יתכן בהחלט שניתן יהיה למכור את החמץ בקנין מסוג זה, כמה פעמים.

טז. ומעתה נראה כי לשיטת החתם סופר, שמכירת חמץ מועילה [להוציא את החמץ מרשותו, ואינו עובר ב"בל יראה ובל ימצא"] גם אם מבחינת חוק המדינה ישאר החמץ ברשות המוכר - רשאי המבוטח לתבוע את חברת הביטוח שתפצה אותו על נזקי החמץ המבוטח, כי מצדה של חברת הביטוח, אם לא היה קנין התקף על פי חוקי המדינה, הרי שהחמץ עדיין שייך לבעליו, והוא זכאי לקבל את מלוא התשלום בעד הנזק שנגרם לו.

ולשיטת החתם סופר, גם ללא התכנית של חברת 'איילון' להכליל בפוליסת הביטוח רכוש חמץ שהמבוטח מכר ושאינו בבעלותו במהלך החג, אין מניעה לתבוע את חברת הביטוח על נזקים שנגרמו לחמץ שנמכר בפסח, שהרי החמץ עדיין שייך לבעליו על פי חוק המדינה שעליו מסתמכת חברת הביטוח. אולם לדעת הגרי"ש אלישיב, שמכירת החמץ חייבת להיות תקפה גם על פי חוקי המדינה, יוצא שבמכירת חמץ התקפה על פי ההלכה ולהבדיל גם על פי החוק, לא יוכל מוכר החמץ לתבוע את חברת הביטוח על חמץ שאינו רכושו. וכדי למנוע את "הבעיה אצל מבוטח ירא שמים שתובע פיצוי בגין רכוש שאינו שלו", הציעה חברת 'איילון' את התכנית להכליל בפוליסת הביטוח גם את רכוש החמץ שהמבוטח מכר ושאינו בבעלותו במהלך החג.

ההיתר לתבוע מהביטוח - כי התביעה היא בגין "עסקה" שנעשתה ולא עבור דמי החמץ

חמץ המבוטח בפסח

יז. אמנם נראה כי גם לדעת הגרי"ש אלישיב, יש להתיר לתבוע מחברת הביטוח תשלום בעד הנזקים שנגרמו לחמץ שנמכר בפסח, ואין כל חשש כי התביעה היא על חמץ שאינה שלו, על פי המבואר לעיל [אות ט] שתשלום דמי הביטוח אינו עבור הנזק שנגרם לנכס או לחפצים המבוטחים, אלא עבור "עסקה" שנעשתה בין המבטח למבוטח. ובשל כך, קבלת התשלום אינה בתמורה לחמץ, אלא תשלום עבור "עסקה" שבמידה ויגרם נזק לחמץ, חברת הביטוח תפצה את המבוטח בתמורה, כנגד תשלומי ה"פרמיה" שהניזק שילם במשך השנים שקדמו לנזק. וכפי שכתב רבי יצחק זילברשטיין (קובץ קול מהיכל, ניסן תשס"ו, עמ' רסד) במענה לשאלה בנדון "אדם שביטח מחסן חמץ שלו, ולפני הפסח מכר חמצו כדת וכדין, ובתוך ימי הפסח פרצה שריפה וכל החמץ נשרף, והתעוררה השאלה האם מותר ליהודי בעל החמץ לדרוש פיצוי על הפסד החמץ שנגרם לו, כי הרי הוא מכר את החמץ לנכרי ורכוש שאינו שלו נשרף, ואיך הוא דורש תשלום עבורו, ובזה שהוא דורש פיצוי הוא כאילו מגלה דעתו שלא נתכוון מעולם למכור באמת את החמץ לנכרי". ולאחר שהביא את דברי שו"ת הרי בשמים [לעיל אות י] שקבע כי תשלום הביטוח הוא תשלום "צדדי" כי "משמאי רחימו עליה", השיב הגרי"י זילברשטיין: "נלע"ד שאולי מותר לקבל את דמי הביטוח, משום שהם לא דמי החמץ וחלופיו, אלא הם רווח מסחרי מהצד תמורת דמי הביטוח ששילם, ולא תחליפי החמץ, ובפרט שלא החמץ מהנה אותו כי אם המעות ששילם".

אלא שדברים אלו, נפלאו בעיני, שהרי גם אם נכונה הקביעה שתשלומי הביטוח מתקבלים כדמי "עסקה" כנגד תשלומי ה"פרמיה" שהניזק שילם במשך השנים שקדמו לנזק, ואינם עבור החמץ, אולם סוף כל סוף התנאי היסודי ב"עסקה" שבין חברת הביטוח למבוטח הוא, שחברת הביטוח מתחייבת לשלם רק על נזקים שנגרמו לרכושו של המבוטח. ואם כן היאך רשאי המבוטח לדרוש תשלומים עבור נזקי רכוש שאינו שלו אשר לא נכלל ב"עסקה" שעשה עם חברת הביטוח.

שאלה זו הופנתה על ידי לכב' הרב שליט"א:

בס"ד, תענית אסתר מוקדם תשע"ג

כבוד הגאון הגדול

רבי יצחק זילברשטיין שליט"א

חבר מועצת גדולי התורה

אחדשה"ט בכבוד ויקר, בימים אלו הנני עוסק בלימוד עם בני החבורה בלוס אנג'לס בעניין 'ביטוח החמץ בפסח'.

תוך כדי הדברים התעוררנו לדון בשאלה, האם מותר ליהודי שמכר את חמצו לנכרי ונשרף החמץ, לתבוע את דמי החמץ מחברת הביטוח. ומצאתי שעסקתם בעבר בשאלה זו, וקבעתם לדינא, שכיון שדמי הביטוח אינם דמי החמץ, אלא הם "רווח צדדי", דמשמאי קא זכי ליה", כמבואר בשו"ת הרי בשמים, אין ליהודי כל מניעה לתבוע את דמי החמץ מחברת הביטוח.

והנה כאשר התחלתי בלימוד הסוגיא, נחשפתי לפרסום שהופיע בעיתונות בישראל בערב פסח שנת תשס"ב, ובו נכתב כדלקמן: 'חברת הביטוח איילון הרחיבה השבוע את ביטוח הרכוש לבתי עסק, חנויות ודירות, כך שיוחל גם על מלאי החמץ שנמכר לנכרי בערב פסח. על פי הדין, חייבים בעלי החמץ למכרו לנכרי לתקופת הפסח, ולכאורה לא

חמץ המבוטח בפסח

יוכלו להגיש תביעה אם החמץ אבד, נגנב או נשרף בתקופה זו. איילון החליטה להרחיב חד-צדדית את הפוליסות, כך שיכסה גם נזקים לתקופת הפסח. על פי הערכת איילון, מכרו השבוע רשתות שיווק ומפעלי מזון גדולים חמץ בכ-500 מיליון שקל בנוסף למלאי מכור גדול בדירות. איילון לא תגבה פרמיה נוספת בעבור ההרחבה. איילון בשליטת לוי-יצחק רחמני מבטחת כ-40 אלף דירות ובתי עסק בכל הארץ. החברה אומרת כי למיטב ידיעתה זוהי פוליסת ביטוח ראשונה מסוגה'.

לאור האמור בכתבה זו, יצרתי קשר עם מר נגה רחמני, המשנה למנכ"ל חברת הביטוח איילון באותה שנה. מר רחמני, אדם שומר תורה ומצוות, בוגר ישיבה ומדקדק בהלכה, פירט במכתב המצ"ב, מה עומד מאחורי יוזמה זו של הרחבת פוליסת הביטוח בימי הפסח מעבר לפוליסה הרגילה. וכך כתב:

"הבעיה המתלווה לסוגיא של ביטוח חמץ בפסח היא דרישת 'זיקה ביטוחית', דהיינו מערך הביטוח בישראל מתבסס על התשתית האנגלית, וגם החוק דורש קיום 'זיקה' של הרכוש המבוטח לאדם המבטח/בעל-הפוליסה. בישראל על פי החוק יש 'פוליסה תיקנית' אחידה, שהוציא המפקח על הביטוח. בפוליסה זו מוגדרת התכולה (contents) שתהא מבוטחת: 'כל דבר וחפץ הנמצאים בדירה, למעט הנמצאים בגינה, בחדר מדרגות, על גדרות או על דרכים מרוצפות שהינם חלק מהדירה, והינם בבעלותם, בחזקתם או באחריותם של המבוטח או בני משפחתו'. מהנ"ל משמע, כי חמץ שנמכר לנכרי אינו חלק מהתכולה. לסיכום הנ"ל: מצד החוזה הביטוחי (פוליסה - Policy) שבין חברת הביטוח למבוטח, אין כיסוי, ואין כל חובה על חברת הביטוח לפצות את המבוטח בגין רכוש שאינו של המבוטח (כגון חמץ שנשרף בפסח, ושנמכר לאינו יהודי ערב הפסח, וכן למשל – גם לא על רכוש של קרוב משפחה שבא להתארח בבית המבוטח בפסח וארעה שריפה, ולא על חמץ שבמחסן המפעל ואשר נמכר לנכרי)" - המכתב במלואו המובא לעיל ב**פתיחה**.

לאחר שקראתי את דברי בן דודי, תמהתי על פסק ההלכה של מעכ"ת שליט"א, מדוע נקטתם בפשיטות שמותר ליהודי לתבוע את חברת הביטוח על נזק הנגרם לחמץ המכור, והרי על פי חוק המדינה המכירה חלה והחמץ שייך לנכרי, ואם כן פוליסת הביטוח לא מכסה רכוש של אדם אחר, אף שנמצא בביתו של בעל הפוליסה - ומה היתר לנצל את חסרון הידיעה שיש לחברות הביטוח בדיני מכירת חמץ, ולהוציא מהם כסף שאינם חייבים בו על פי חוק.

אשמח מאד אם אזכה לקבל מכב' הגאון שליט"א מענה לשאלתי, למען אוכל לברר את הדברים כראוי בלימוד השיעור, ולכוין לאמיתה של תורה

בהוקרה וביקרא דאורייתא

צבי רייזמן

כעבור ימים ספורים זכיתי לקבל מענה לשאלתי:

לכבוד הרב המצוין מפליא לעשות רבי צבי רייזמן שליט"א

מרביץ תורה לרבים

ומזכה את העולם כולו בטובות בהפצת ספרים

בעל מחבר סדרת הספרים הנפלאים 'רץ כצבי'

אחדשה"ט

את יקרת מכתבך קבלתי, ובה שאלה מצוינת, על הנכתב בחשוקי חמד פסחים (דף כז ע"א) [שיצא לאור בעזרת תרומתכם היקרה, ובהזדמנות זו נודה לכם על זה שוב], יש שם דיון על קבלת תשלום מחברת

חמץ המבוטח בפסח

ביטוח על חמץ שנמכר לנכרי ונשרף בפסח, אם מותר לקבל תשלום מחברת ביטוח, שהרי החמץ נמכר לנכרי.

וכת"ר שאל, איך מותר לקבל פיצוי מחברת הביטוח, שהרי אחד התנאים בחברה היא, שצריך 'זיקה-ביטוחית', ובחמץ שנשרף אין לו זיקה ביטוחית כיון שמכרה לנכרי.

מצורף בזה המאמר בחשוקי חמד, וכפי שכבודו יבין ברוב חכמתו, שהמאמר נסוב על חברות ביטוח שמבטחות חפצים, גם בלא 'זיקה ביטוחית', וכפי שהיה נהוג בזמנים הקדמונים, ואפילו שם אסרנו זאת, כיון שמחשיב את החמץ כשלו, ובזה מקעקע את כל מכירת החמץ.

ואם כן הדין המעשי על מה מפצים חברות הביטוח כהיום, ומה כלול בפוליסת חברות הביטוח כהיום, נעשו מיותרות. והרי זה קל וחומר, גם כשאין צריכים זיקה ביטוחית אסור לתבוע את חברת הביטוח, כל שכן כשצריך זיקה ביטוחית.

והביטוח שהתרנו הוא רק באופן של ביטוח "אובדן רווחים", וזה יתכן שחברות הביטוח יסכימו לתת גם בלא זיקה ביטוחית.

בברכה ובאהבה ובתודה

יצחק זילברשטיין

יח. להשלמת היריעה, נציג כאן את הדברים אליהם ציין הגר"י זילברשטיין, מתוך ספרו חשוקי חמד.

לאחר שצייד שם להקל לקבל תשלום מחברת ביטוח על חמץ שנמכר לנכרי ונשרף בפסח, משום שאין זה "דמי חמץ" אלא "רווח מסחרי תמורת דמי הביטוח ששילם", חזר בו מההיתר בנימוק כי "לכאורה עצם הדרישה לפיצוי, מראה שהישראל לא מחשיב את מכירת החמץ כאמיתית, והוא מקעקע את עצם המכירה, דיעוין בשערי תשובה (סימן תנ"ס ק"יג) שכתב בשם השבות יעקב וז"ל, ישראלים שמכרו חמץ לנכרי, ובחול המועד פסח גברו המים, ומתיראים שישטפו המים הכל וילך החמץ לאיבוד, רשאים לשלוח אחר הנכרי שקנה החמץ, ולומר לו שיציל את שלו לקחתו לחדר אחר שלא ישטפו המים. ואם אין שם אותו אינו יהודי, יאמר לאינו יהודי אחר הצל את החמץ. משמע שאותו יהודי שמכר את החמץ לו עצמו אסור להציל. ושמעתי ממו"ח מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א, דטעם הדבר הוא משום דהצלה ע"י הישראל, נחשבת לרוצה בקיומו, וגם עושה את המכירה להערמה, והיא מבטלת את כל המשמעות של המכירה ועושה אותו לחוכא ואיטולא. ולפי זה בעל מכולת שמכר חמץ לנכרי, ובחול המועד פרצה שריפה בחמץ, אסור לו עצמו לכבות את הדליקה. ובענייננו אם יתבע ממון מחברת הביטוח, הרי גם בזה מגלה הוא שהחמץ נחשב שלו".

ומבואר בדבריו, כי למעשה יש לאסור לתבוע מחברת הביטוח תשלום עבור נזקי חמץ המבוטח בפסח, ולא בגלל שחברת הביטוח אינה מתחייבת לשלם על נזקים שנגרמו לרכוש שאין למבוטח "זיקה ביטוחית" כלפיו - דהיינו רכוש שאינו של המבוטח, כחמץ שנמכר לנכרי בפסח. אלא אדרבה, מסיבה הפוכה - אם נתיר לתבוע מחברת הביטוח תשלום עבור הנזקים שנגרמו לחמץ שנמכר לנכרי, הרי שמעשה זה שם את כל "מכירת החמץ" ללעג וקלס, כי תביעה זו מוכיחה קבל עם ועדה שמכירת החמץ היתה בגדר "הערמה", ומעולם לא רצה למוכרו באמת.

יוצא איפוא, כי מסקנת הגר"י זילברשטיין, שאין לתבוע את חברת הביטוח על נזקים שנגרמו לחמץ המבוטח, היות ויש תוקף למכירת החמץ, ואין לאדם זכות לתבוע תשלום בעד חמץ שאינו שלו. והוא

חמץ המבוטח בפסח

מסיים את דבריו: "והעצה היא, שיבטח את חמצו בביטוח של **"אבדן רווחים"**. כלומר, הרי הנכרי קנה את החמץ ואם נשרף חייב הנכרי באחריות וצריך לשלם לאחר פסח את מחירו, והרי יש להניח שיסרב לשלם מה שחייב על פי דין תורה, ולכן יבטח הפסד זה, וגם ירוויח בביטוח זה, שאם מחסן החמץ שלו יעלה באש לא יצטרך בעל המכולת היהודי לכבותו, שהרי אסור לו לעשות כך כדמוכח בדברי השערי תשובה הנ"ל, אלא יבטח את אבדן התשלום של הנכרי".

לסיכום: השאלה כיצד רשאי המבוטח לתבוע את חברת הביטוח על תשלומי חמץ שאינו שלו, לכאורה תלויה במחלוקת פוסקים האם מכירת החמץ חייבת להיות תקפה על פי חוקי המדינה. לדעת החתם סופר שמכירת החמץ מועילה גם כשעל פי חוקי המדינה ישאר החמץ ברשות המוכר, אין כל מניעה לתבוע את חברת הביטוח על נזקים שנגרמו לחמץ שנמכר בפסח [גם ללא התכנית של חברת 'איילון'] - שכן החמץ עדיין שייך לבעליו על פי החוק שעליו מסתמכת חברת הביטוח. אולם לדעת הגרי"ש אלישיב, שמכירת החמץ חייבת להיות תקפה גם על פי חוקי המדינה, מוכר החמץ אינו רשאי לתבוע את חברת הביטוח על חמץ **שאינו שלו**. וכדי למנוע את "הבעיה אצל מבוטח ירא שמים שתובע פיצוי בגין רכוש שאינו שלו", הציעה חברת "איילון" את התכנית להכליל בפוליסת הביטוח גם את רכוש החמץ שהמבוטח מכר ושאינו בבעלותו במהלך החג. ואילו הגר"י זילברשטיין אסר לתבוע מחברת הביטוח תשלום עבור נזקי חמץ המבוטח בפסח, כי ההיענות לתביעה זו, פירושה הכרה בכך שבעליו של החמץ מעולם לא רצה למוכרו **באמת** [ולכן הוא בעצם תובע חמץ **השייך לו**] - ואין לתת יד ולהטיל דופי ב"מכירת החמץ" שהיא **"הערמה"** בעלמא.

פרק ג: קבלת דמי ביטוח חמץ שנשרף בפסח

מעתה נותר לנו לברר, לפי המבואר לעיל על פי דברי החתם סופר, שאין כל מניעה לתבוע את חברת הביטוח על נזקים שנגרמו לחמץ המבוטח בפסח - מדוע אין בכך הנאה מאיסור חמץ בפסח.

יט. ואמנם הבאנו לעיל [אות יז] את דברי הגר"י זילברשטיין בקובץ קול מהיכל, שהתיר לקבל פיצוי מחברת הביטוח על מזון שנשרף בפסח "משום שהם לא דמי החמץ וחלופיו, אלא הם רווח מסחרי מהצד תמורת דמי הביטוח ששילם, ולא תחליפי החמץ, ובפרט שלא החמץ מהנה אותו כי אם המעות ששילם". והוסיף: "ואפילו אם נאמר שגם החמץ גרם לתשלום הביטוח, מכל מקום מותר לקבל הכסף, משום דקיימא לן בשו"ע (יו"ד סימן פז סע' יא) זה וזה גורם, מותר [כלומר, כאשר בהמה נולדה מאב מותר ומאם אסורה, או בהמה שהתפטמה מאוכל מותר ומאוכל אסור, מבואר במסכת ע"ז (מח, ב) שהוולד מותר והבהמה

חמץ המבוטח בפסח

מותרת, כי "זה זזה גורם", והוולד לא נוצר רק מאיסור אלא גם מהיתר וגם מאיסור]. וכך גם בעניינינו, החמץ והכסף ששילים עבורו, **שניהם** גורמים לקבלת המעות.

הגר"י זילברשטיין כתב בספרו חשוּקֵי חמד [בהמשך דבריו המובאים לעיל **אות יז**] סברא נוספת להתיר קבלת דמי הביטוח עבור חמץ שנשרף בפסח, בשם הגרי"ש אלישיב: "על פי המבואר במסכת עבודה זרה (נט, ב) אמר רב אשי האי עכו"ם דנסכיה לחמרא דישראל בכוונה, אע"ג דלזביניה לעכו"ם אחריני אסור, שרי ליה למישקל דמיה מההוא עכו"ם, מאי טעמא, מיקלא קלייה [כלומר, כאשר נכרי ניסך יין של ישראל בכוונה, מותר לקבל מהנכרי תשלום עבור שוויו של היין שנתנסך. ואין זה נחשב כהנאה מדמי יין נסך], ופרש"י למישקל דמי מההיא נכרי שרי, דלאו מכר הוא, ואינו נהנה מדמי יין נסך, אלא אומר לו שפכת ייני ואבדתו ממני, **ודמי יין כשר קא שקיל**, עכ"ל. כלומר, הישראל יכול לדרוש דמים עבור היין הכשר, שהעכו"ם אבדו. וכך בעניינינו מותר לקבל מחברת הביטוח פיצוי על המזון הכשר שנתחמץ".

מדברי הגמרא בעבודה זרה למדנו, שקבלת תשלום בעד יין שנכרי ניסך לעבודה זרה, אינה נחשבת הנאה מדמיו של היין שנאסר, משום שהנכרי לא נתבע לשלם דמי יין הנסך, אלא נתבע לשלם עבור הנזק שגרם **ליין הכשר**. ולכן גם התשלומים הם דמי יין כשר, ואין כל איסור לקבלם. ולפי זה חידש הגרי"ש אלישיב, שאין איסור בקבלת דמי הביטוח על מזון שנתחמץ בפסח, מכיון שהתשלום אינו עבור **החמץ** אלא עבור **הסחורה** שניזוקה.

. . .

בשעת מסירת השיעור בביתי [ניסן תשע"ג] ביקר בלוס אנג'לס, ידידי רבי יוסף חברוני, מראשי ישיבת חברון, ובשובו לישראל, שוחח בנדון עם רבי יצחק מרדכי רובין, רב קהילת בני תורה בהר נוף, אשר שלח לו את המכתב דלקמן:

לכבוד

ידידי הרב הגאון רבי יוסף חברוני שליט"א

ראש ישיבת חברון

אחדשה"ט וט"ת

שמחתי לפגוש אותך אתמול במכירת חמץ, ומה שדיברנו אודות השיעור שמסר הרב צבי רייזמן שיח' בלוס אנג'לס, בנוגע לביטוח חמץ והמסתעף, ארשום לך בקצירת אמרים ממש, כיון שהיום קצר והמלאכה מרובה, ובלי נדר עוד ארחיב בזה.

א. חברת ביטוח - זהו הסכם כמין כרטיס הגרלה, שאם ירדו גשמים ישלמו סכום כפי שסוכם, וממילא הזיקה שלהם לחפצים המבוטחים אינה כערבות אלא כהסכם ממון.

ב. רוצה בקיומו - אף שאם יפסד החמץ יצטרכו לשלם, אין בזה חשש רוצה בקיומו, כיון שבמכירת חמץ מוכרים את החמץ ומשכירים את הרשות שהחמץ נמצא, וממילא הרי זה חמץ של נכרי ברשות הנכרי שאין בו חשש רוצה בקיומו.

ג. מכירת חמץ מבוטח לנכרי - אין חשש למכור חמץ מבוטח לנכרי, כיון שכאמור אין לחברת הביטוח שום זיקה לחמץ.

חמץ המבוטח בפסח

ד. קבלת דמי ביטוח אם החמץ ניזוק אצל הנכרי - חושבני שיש אומדן דעת גמור שאין לחברת הביטוח שום נפקא מינה אם החמץ נמצא ברשות הישראל או הנכרי. ואף שבעלמא חברת הביטוח לא מבטחת חפצים שעברו מרשות לרשות אחרת, ויש בזה חוקים בביטוח שלא מבטחים חפץ של אחר, כיון שיש חשש שישרוף את החפצים לקבל דמי הביטוח וכדומה, אבל נלענ"ד שלגבי מכירת חמץ יש אומדנא שאין לחברת הביטוח נפקא מינה בזה.

ה. כעין זה דנתי לומר שאין בעיה לשוכר דירה, להשכיר אותה במכירת חמץ, אף שבחזזה כתוב שאין השוכר רשאי להשכיר בלי רשות, כיון שאמדין דעתו של השכרה כזו של מכירת חמץ שהנכרי רק מאחסן חפצים ולא דר אין למשכיר קפידא.

אולם לענ"ד סברתו של הרב רובין "שיש אומדן דעת גמור שאין לחברת הביטוח שום נפקא מינה אם החמץ נמצא ברשות הישראל או הנכרי", תמוהה ובלתי מובנת. פשיטא שיש נפקא מינה רבה לחברת הביטוח, שהרי כאשר החמץ המבוטח אינו נמצא ברשותו של הבעלים המבטחו, אין לחברה "זיקה ביטוחית" לחמץ, ותוכל להיפטר מחובת התשלום דמי החמץ, ומהיכן "אומדנא" זו, שחברת הביטוח מוותרת על זכותן להיפטר מהתשלום בטענה הנ"ל. ומה גם שבחו"ל אין כל "אומדנא" שכזו, וצ"ע.

. . .

לאחר סיום עריכת השיעור, העברתי את הדברים לעיונו של הרב רובין, והוא השיב במכתב דלקמן:

בס"ד זאת חנוכה תשע"ד

לכבוד איש רב מעשים אשר רוח בו רב פעלים לתורה ולתעודה
הרב ר' צבי רייזמן לאו"ט בעל מחבר הספרים היקרים "רץ כצבי"

אחדשה"ט וש"ת

האם מכירת חמץ צריכה להיות תקיפה בדינא דמלכותא

מה שהבאת באות ט"ז, מדברי הגרי"ש אלישיב זצ"ל, שמכירת חמץ צריכה תוקף של חוקי המדינה, זה אינו, וכל דברי הגרי"ש זצ"ל, נאמרו אך ורק לגבי בעלי מפעלים שעדיין לצערנו אינם שומרי תומ"צ, וחשש הגרי"ש זצ"ל שכל מכירתם היא מן השפה ולחוץ, ואף שחותמים על שטר המכירה, ליבם בל עימהם. ולכן הצריך שטר שבו יחתמו בפירוש שטענת חוזה למראית עין תהיה בלתי קבילה ושהמכירה תקיפה גם בחוקי המדינה, אבל בעלמא בכל יהודי שמוכר, לא הצריך סעיפים אלו, כיון שכל אחד גומר בדעתו למכור את החמץ, ואם יבוא לבית דין של ישראל יאשרו שהמכירה חלה וסגי בזה.

חשש תביעה מחברת הביטוח על נזקים שקרו לחמץ בטוח בפסח – בגלל "זיקה ביטוחית"

ולגבי מה שכתבת באות י"ט, שלא הבנת את דברי בנוגע לגוף השאלה, איך יהודי שומר תורה ומצוות מבקש תשלומי ביטוח, בגוונא שבזמן הפסח היה החמץ מכור לנכרי, ונמצא שלפי חוקי הביטוח אין לחפץ "זיקה ביטוחית".
אנסה להסביר את דברי ביתר ביאור, וזאת בהקדים שאלה למחשבה, מה היה אומר "דיין בבית הדין", או להבדיל "שופט בערכאות", או "איש עסקים", על מי שביטח את רכושו ובכלל הרכוש גם האתרוג שלו מבוטח לימי חג הסוכות, והוא מקנה את האתרוג לבנו או לאורח שבא אליו לחג הסוכות, לקיים דין "לכם", האם באותם רגעים

חמץ המבוטח בפסח

שהאתרוג נמצא ברשותם לצורך קיום המצוה הוא אינו מבוטח כיון שאין לו "זיקה ביטוחית", אתמהה, ואם במציאות הזאת כו'ע ידו בלי ספק, שהאתרוג ממשיך להיות מבוטח, הרי שגם אם החמץ נמכר למשך שבעה ימים לנכרי, הדין הוא שהוא ממשיך להיות מבוטח [אלא שכמו הרבה מאוד מציאויות לא שכיחות, אין החוקים והתקנות של חברות הביטוח מכסות בצורה מפורשת את הדברים, וצריך לנסות לדמות מילתא למילתא ולהבין את רוח התקנה או החוק]. והביאור בזה הוא שכל עניין "הזיקה הביטוחית" הוא כדי לא ליצור מצב בו אדם מבטח חפץ של חברו, שמצב זה עלול להביא למאורעות לא רצויים, כגון שבעל החפץ יתירשל בשמירת החפץ או יזיק לחפץ ביודעין וכדומה, דבר שנוגד את ההגיון הביטוחי, שהחפץ המבוטח יהיה באחריות ושליטת בעליו.

אך כל היכי שצורת הדברים נשמרת באופן כללי באותה מסגרת שהביטוח הסכים לבטח, מה לי אם האתרוג שייך לכמה דקות לאורח לצורך "לכם", או שלשבעה ימים החמץ הוא בבעלות גמורה של הנכרי, והרי החמץ נשאר באותו מקום ממש, אלא שמשכירים את הרשות לנכרי, וכל צורת הדבר נשארת כמות שהיא, ולענ"ד בעיניים של מבטח יהודי וכ"ש נכרי, הדבר מתפרש בצורה ברורה ופשוטה שהכל מבחינת הביטוח, נשאר כמות שהוא, אלא שהיהודי צריך להעביר למשך שבעה ימים את הבעלות לנכרי.

ולו יצויר שלצורך זיכוי ממיסים היה צריך אדם להעביר את שם המכונה שלו ליומיים על שם אשתו, אבל הוא היה מתנהג עם המכונה כמעיקרה בלי שום שינוי, הוא הנהג והוא המנהיג והמכונה ברשותו כבתחילה, היעלה על הדעת שבגלל רישום שולי ליומיים תשתנה "הזיקה הביטוחית", והרי כל בר דעת יבין שלא היה כאן שינוי מהותי בזיקת הביטוח אלא רישום לצורך דבר אחר, ואף שלצורך הזיכוי במיסים לא סגי רק "שיהיה רשום" אלא צריך שיהיה הרכב בבעלות גמורה של האשה, גם היה הדין כך בלי שום ספק, ובטוחני שגם שופט נכרי שהיתה שאלה כזו באה לפניו, היה מכריע שאם המכונה נגנבה באותם יומיים, חייבת חברת הביטוח לשפות את בעל הרכב, כיון ש"הזיקה הביטוחית" נשארה כמעיקרה.

השכרת דירה שכורה לנכרי לצורך מכירת חמץ

ולכן כתבתי שגם אדם השוכר דירה מחברו ובחזרה השכירות כתוב שאינו רשאי להשכיר את הדירה לאחר בלי רשות המשכיר, וכמדומה שבכל החוזים כך הלשון, ומן הסתם גם בחו"ל הדבר כן, והנה מגיעים ימי הפסח והשוכר זקוק למכירת חמץ, ובשטר המכירה משכירים את המקומות שיש שם חמץ לנכרי, ולכן כל יהודי בכל מקום בעולם הן בלייקווד והן בירושלים, משכיר חלקים מדירתו המושכרת, ואף אחד לא מצלצל לבעל הבית לבקש ממנו רשות להשכיר, וגם כאן הבן שואל, "איך יהודי שתומ"צ משכיר בלי רשות", והרי יש בזה איסור שאין השוכר רשאי להשכיר ובפרט שכתוב בחוזה שלא לעשות כן.

והתשובה בצידה כמו שכתבתי שם, שיש אומדנא ברורה ופשוטה, שכוונת המשכיר היא שלא יכנסו דיורין אחרים וכדומה, אבל מכירת חמץ שכל עניינה שלצורך הלכתי משכירים את המקום לנכרי, אבל ממשיכים לנהוג בו כבתחילה, אינו בכלל חששות בעל הדירה ולא על זה תהיה תלונתו אם ישכיר את מקומות החמץ לנכרי. ולכן נלענ"ד כבתחילה, שאין שום חשש לבטח חמץ בפסח וגם אם קרה ח"ו נזק מותר לבעל הפוליסה לתבוע את חברת הביטוח ואין בזה חשש לא של גזל ולא של גילוי דעת על הערמה במכירה.

ביקרא דאורייתא

יצחק מרדכי הכהן רובין, הר נוף ירושלים